

ชุดโครงการ
การพัฒนาระบบสวัสดิการ
สำหรับคนจนและคนก้อยโอกาสในสังคมไทย

รายงานวิจัยกรณีศึกษา
กลุ่มเกษตรกร

รูปแบบการแก้ไขปัญหาคาความยากจน
และการจัดสวัสดิการในชุมชนประมงขนาดเล็ก

จิรวุฒิ เสนาคำ

หัวหน้าโครงการ

เพชรประเสริฐ

นักวิจัยหลัก

ดร.ประภาส ปิ่นคบแต่ง

สุภา ไยเมือง

ผศ.ดร.บัณฑิลา แก้วส่อง

ภายใต้การสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยย่อยฉบับสมบูรณ์

รูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจน
และการจัดสวัสดิการในชุมชนประมงขนาดเล็ก

ผู้วิจัย

จิรวุฒิ เสนาคำ

สำนักวิชาศิลปศาสตร์ ม.วลัยลักษณ์

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย

ธันวาคม 2546

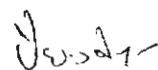

คำนำจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เห็นความสำคัญของปัญหาและแนวทางในการบรรเทาปัญหาของคนจนและคนด้อยโอกาสและการจัดสวัสดิการที่เหมาะสม จึงได้สนับสนุน “โครงการการพัฒนาแบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” ประกอบด้วยการวิจัยสถานภาพของคนจนและคนด้อยโอกาส 5 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแรงงาน กลุ่มอาชีพอิสระ กลุ่มคนนอกวัยทำงาน และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส/กลุ่มเสี่ยงและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ซึ่งได้วิเคราะห์และสังเคราะห์จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ 10,000 ราย และข้อมูลเชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาจำนวน 110 กรณี และจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายในการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

ผลงานทั้งหมดที่ได้จากชุดโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้นำเสนอเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนจน ให้เห็นภาพที่เคลื่อนไหวของสภาพความเป็นอยู่ ความด้อยโอกาส ไร้ที่พึ่ง การเชื่อมโยงให้เห็นบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างคนจนคนด้อยโอกาสกับชุมชน (มิติสังคม) ระบบการทำมาหากิน (มิติเศรษฐกิจ) และมีการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง (มิติการเมือง) การให้ภาพเชิงประวัติศาสตร์ ที่ย้อนให้เห็นว่าเดิมวิถีชีวิตของเขาเป็นอย่างไร และต่อมาเกิดอะไรขึ้นที่เป็นจุดหักเหทำให้วิถีชีวิตของเขาตลอดจนบริบทของเขาเปลี่ยนแปลงไป การวิเคราะห์ว่าผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์นั้นๆ (เช่น การสร้างเขื่อน การตั้งเขตนิคมอุตสาหกรรม การตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ ฯลฯ) เกิดผลอย่างไรต่อวิถีการทำมาหากิน ความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม อำนาจต่อรอง คุณภาพชีวิตโดยรวม เพื่อชี้ให้เห็นการปรับตัวในมิติต่างๆ (เช่น การอพยพ การเปลี่ยนอาชีพ ฯลฯ) เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่เป็นจุดหักเหแล้ว ทำไมคนบางกลุ่มปรับตัวและหลุดพ้นจากภาวะยากจนด้อยโอกาสได้ แต่ทำไมคนบางกลุ่มก้าวไม่พ้น ปัญหาของคนจนคนด้อยโอกาสทั้ง 5 กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ จะมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างไร โครงการนี้ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับระบบสวัสดิการที่เหมาะสม สวัสดิการที่คนจนต้องการ กลไกที่สามารถเข้าถึงปัญหาของกลุ่มคนเป้าหมายได้ ทั้งองค์กรชุมชน ครอบครัว องค์กรรัฐ ฯลฯ ตลอดจนข้อเสนอเชิงนโยบายในการแก้ปัญหาความยากจนของสังคมไทย

สกว. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานของชุดโครงการวิจัยนี้ จะทำให้แง่คิด มุมมองอีกด้านหนึ่งในการจัดสวัสดิการและแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน ที่มองความเชื่อมโยงระหว่างมิติทางเศรษฐกิจกับมิติทางสังคม ซึ่งเป็นการเสริมเติมองค์ความรู้ในเรื่องความยากจนของประเทศไทย สกว. จึงหวังว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายจะสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปพิจารณาใช้ประโยชน์ในการดำเนินการ เพื่อกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างรอบคอบรอบด้านต่อไป

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวดี บุญ-หลง)

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำของหัวหน้าโครงการ

โครงการการพัฒนากระบวนวิธีจัดการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้แบ่งรายงานออกเป็นสามระดับ ในระดับพื้นที่มีงานกรณีศึกษาต่างๆ 110 กรณี ในระดับภาพรวมของคนจนแต่ละกลุ่มมีรายงานหลัก 5 รายงาน และในระดับภาพรวมทั้งประเทศมีรายงานสรุปบทสังเคราะห์อีก 1 ฉบับ

ถ้าเปรียบรายงานฉบับสรุปสังเคราะห์ภาพรวมเสมือนป่าใหญ่ รายงานหลัก 5 รายงานก็เปรียบเสมือนส่วนของป่าหรือเขตของป่า 5 เขต ส่วนรายงานกรณีศึกษาก็เปรียบเสมือนไม้แต่ละพันธุ์หรือแต่ละต้น

งานกรณีศึกษาจึงแสดงให้เห็นภาพชีวิตจริงของคนจนในแต่ละประเภท ที่สะท้อนออกมาผ่านสายตาผ่านการสังเกตการณ์ ผ่านการมีส่วนร่วม ของนักวิจัยกรณีศึกษา

งานกรณีศึกษาปรากฏให้เห็นสีสันและความเป็นจริงของรูปธรรมของชีวิตคนจนที่มีความหลากหลายและซับซ้อน แต่ละเรื่องแต่ละกรณีเปรียบประดุจแต่ละฉากแต่ละตอนของละครชีวิต ละครชีวิตที่เขียนบทด้วยกลไกและโครงสร้างทางสังคมทุนนิยม สร้างให้คนจนเล่นบทที่น่ารังเกียจของสังคมทุนนิยม

ปราชญ์ของทุนนิยมจึงมีคำกล่าวว่า “คนจนมักจะถูกเป็นเหยื่อของคนจนเสมอ” ใช่สิ! ถ้าคนจนจะมองหาเหยื่อ ก็มีแต่คนจนด้วยกันเท่านั้นที่จะเป็นเหยื่อได้ ส่วนคนรายนั้น ล้วนมีเงิน มีอำนาจ มีความสามารถ มีอาวุธและบริวาร ที่จะป้องกันตนเอง ยากที่จะตกเป็นเหยื่อของคนจน แต่ถ้าพิจารณาให้ไกลไปกว่าคำกล่าวนี้ อาตัม สมิธ นักปรัชญาเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมก็กล่าวว่า คนในสังคมทุนนิยมจะรวยจะจนก็ขึ้นอยู่กับปริมาณแรงงานที่เขาควบคุมได้หรือซื้อหามาได้ เพราะฉะนั้น คนจนผู้ขายแรงงานก็คือเหยื่อของระบบที่คนรายนำไปใช้สร้างความร่ำรวยให้ตนเอง ดังนั้น คนจนจึงตกเป็นเหยื่อของคนรวยมากกว่าตกเป็นเหยื่อของคนจนด้วยกัน

กรณีศึกษาต่างๆได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนกลุ่มใดที่ยากจน ด้วยสาเหตุของท่าทีต่อชีวิต สาเหตุจากการขาดปัจจัยการผลิต หรือสาเหตุจากความสัมพันธ์ที่เลื่อมล้ำ ภายใต้โครงสร้างของทุนนิยม

ในสังคมทุนนิยมที่คนชนชั้นบนกุมอำนาจรัฐอย่างเหนียวแน่น ยังไม่เคยเห็นกรณีประเทศใดที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำได้อย่างมีนัยสำคัญ แต่ในประเทศทุนนิยมที่อำนาจรัฐถูกจัดสรรปันส่วนให้คนชั้นกลางและคนชั้นล่างมีส่วนในอำนาจรัฐ ประเทศนั้นก็จะสามารถลดความเหลื่อมล้ำลงได้อย่างมีนัยสำคัญ

ปัญหาความยากจนจึงไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงเรื่องรายได้ แต่มันมีปริณทลกว้างไกลไปถึง สิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วย ประวัติศาสตร์สังคมจากทุกประเทศยืนยันในสังขรณ์ว่า คนจนไม่เคยลดความยากจนลงได้โดยปราศจากการต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้กับตัวเองและต่อสู้กับกลุ่มคนและชนชั้นที่ได้เปรียบและเอาตัวเอาเปรียบ

ตำนานการต่อสู้ดิ้นรนของคนจนไทยมีประวัติมายาวนาน หลายยุคหลายสมัย และเพื่ออนาคตที่ดีกว่า คนจนทั้งหลายมีแต่จะต้องต่อสู้ต่อไป เพื่อความเป็นไทและปากท้องของคนจนเอง

ในฐานะหัวหน้าโครงการ ผมขอขอบคุณนักวิจัยรุ่นใหม่ที่เป็นนักวิจัยกรณีศึกษาทุกท่าน ท่านทุกคนได้ปฏิบัติภารกิจเรื่องคนจนอย่างดียิ่ง ท่านคือผู้ถือโคมฉายที่สอดส่องให้เห็นคนจนในหีบในซอก ที่ก่อนหน้านี้ใครๆมักจะมองไม่เห็น ขอให้ทุกท่านจงเป็นมิตรที่ดีของคนจนและปรารถนาดีต่อคนจนตลอดไป

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
หัวหน้าโครงการ

บทคัดย่อ

สภาพภูมิศาสตร์ส่งผลต่อการก่อรูปชุมชนชนบทภาคใต้ของไทยใน 3 ลักษณะ คือ ชุมชนชาวสวน ชุมชนชาวนา และชุมชนชาวประมง จากการสำรวจขององค์กรพัฒนาเอกชนเมื่อปี 2540 พบว่า ภาคใต้มีชาวประมงพื้นบ้าน 242,408 คน หรือ 46,630 ครอบครัว อาศัยอยู่ใน 1,146 หมู่บ้าน ของ 261 ตำบล 71 อำเภอ 13 จังหวัดของภาคใต้ ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาเป็น 5 ส่วน คือ หนึ่ง ปูพื้นฐานข้อมูลชุมชน สอง กล่าวถึงพัฒนาการการทำประมงและสภาวะความยากจนของชาวประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน สาม กล่าวถึงการแก้ไขปัญหาความยากจน และการจัดระบบสวัสดิการให้แก่ชาวประมงที่ยากจนในชุมชนบ้านทอน สี่ ประเมินประสิทธิภาพระบบสวัสดิการที่มีอยู่ในชุมชนบ้านทอน และห้า นำเสนอบทสรุปและข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาระบบการจัดสวัสดิการในชุมชนบ้านทอน

บ้านทอน เป็นชุมชนประมงเก่าแก่ อายุประมาณ 200 กว่าปี ในอดีตชาวประมงดำรงชีพอยู่ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเล การทำประมงอาศัยวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ในท้องถิ่น และมุ่งผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ นอกจากการทำประมง คนในชุมชนยังประกอบอาชีพด้านการเกษตรและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจากป่าเขาและป่าพรุ การดำรงชีพในลักษณะดังกล่าวทำให้คนในชุมชนไม่ประสบกับปัญหาความยากจนหรือปัญหาต่างๆที่สืบเนื่องกันมาอย่างเช่นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ในรอบ 10-20 ปีที่ผ่านมา ชุมชนประสบกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่ส่งผลให้คนในชุมชนต้องผูกติดการดำรงชีพกับภายนอกมากขึ้น ทรัพยากรที่เป็นเสมือนหม้อข้าวของชาวบ้านถูกแย่งชิงจากคนนอกชุมชนที่มาในรูปของการทำประมงสมัยใหม่ ห้ายศชาวประมงพื้นบ้านก็ประสบปัญหาวิกฤตการณ์ความยากจน โดยความยากจนนี้อาจจำแนกสาเหตุหลักได้ 3 ประการคือ (1) การลดลงของปลาในทะเล (2) ฐานทรัพยากรที่พึ่งพิงได้แคบลง เพราะความสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมจากโรงงานอุตสาหกรรม และ (3) การเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่ายและความต้องการ จากวัฒนธรรมบริโภคที่มาพร้อมกับการพัฒนาประเทศ

อย่างไรก็ดี ความยากจนของชุมชนได้รับความสนใจทั้งจากภาครัฐและเอกชน กิจกรรมที่ดำเนินการโดยรัฐมี อาทิ การจัดตั้งกลุ่มต่างๆเพื่อดำเนินกิจกรรมสร้างรายได้และแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่มาในรูปการสงเคราะห์และขาดการสนับสนุนกิจกรรมต่อเนื่องที่จะแก้ไขปัญหาหรือให้สวัสดิการชุมชนในระยะยาว

องค์กรภาคเอกชนที่เข้ามามีบทบาทในชุมชนมี 2 องค์กร คือ องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีการติดตามและร่วมคิดค้นดำเนินกิจกรรมเคียงคู่กับกลุ่มประมงพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง นอกจากรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนแล้ว ในภาวะวิกฤติ คนในชุมชนได้พยายามแก้ไขปัญหาความยากจนและสร้างสวัสดิการให้กับคนในชุมชน แต่ก็ได้แต่เพียงการอิงอยู่กับกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน ยังไม่ครอบคลุมปัญหาของชุมชนในทุกๆด้าน

จากการศึกษาข้างต้น ทำให้ได้ข้อสรุปที่สำคัญ 2 ประการ คือ ระบบสวัสดิการของชุมชนตามความเข้าใจของกลุ่มประมงพื้นบ้าน คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทะเล เพราะทะเลเป็นสวัสดิการหรือแปรรูปเป็นสวัสดิการทุกอย่างให้กับชาวประมง ดังนั้น สิ่งที่ชาวประมงต้องการคือ การเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน

(ระหว่างรัฐกับชุมชน) ในการจัดการหรือฟื้นฟูทะเลให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการจัดระบบสวัสดิการให้กับชุมชนในรูปของการสงเคราะห์ แต่อาจจะไม่มีประโยชน์ต่อคนในชุมชนเท่าที่ควร ชาวประมงพื้นบ้านมองว่าการสงเคราะห์เป็นเสมือนการฉลวยเงินลงทะเล สิ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านเสนอคือ การพัฒนาหรือการดำเนินสวัสดิการต้อง (1) ดำเนินการเตรียมความพร้อมของชุมชนก่อนการทำกิจกรรม (2) เงิน/อุปกรณ์ที่ให้ควรหรือต้องเป็นเงิน/อุปกรณ์ที่ให้ในรูปของทุนหมุนเวียน (3) ต้องให้คนในชุมชนเป็นคนบริหารจัดการทุนหรือกิจกรรมด้วยตนเอง (4) กิจกรรมที่ดำเนินการต้องอิงอยู่กับกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน และ (5) การดำเนินกิจกรรมใดๆ ต้องมีการติดตาม/สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

สารบัญ

คำนำสกว.

คำนำหัวหน้าโครงการ

บทคัดย่อ

สารบัญ

หน้า

บทนำ

1

1. ชุมชนประมงบ้านทอน

4

2. การเปลี่ยนแปลงการทำประมงและทะเล

6

3. การแก้ไขปัญหาความยากจนและการจัดการระบบสวัสดิการ

13

4. ประสิทธิภาพการจัดระบบสวัสดิการชุมชน

18

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

23

บรรณานุกรม

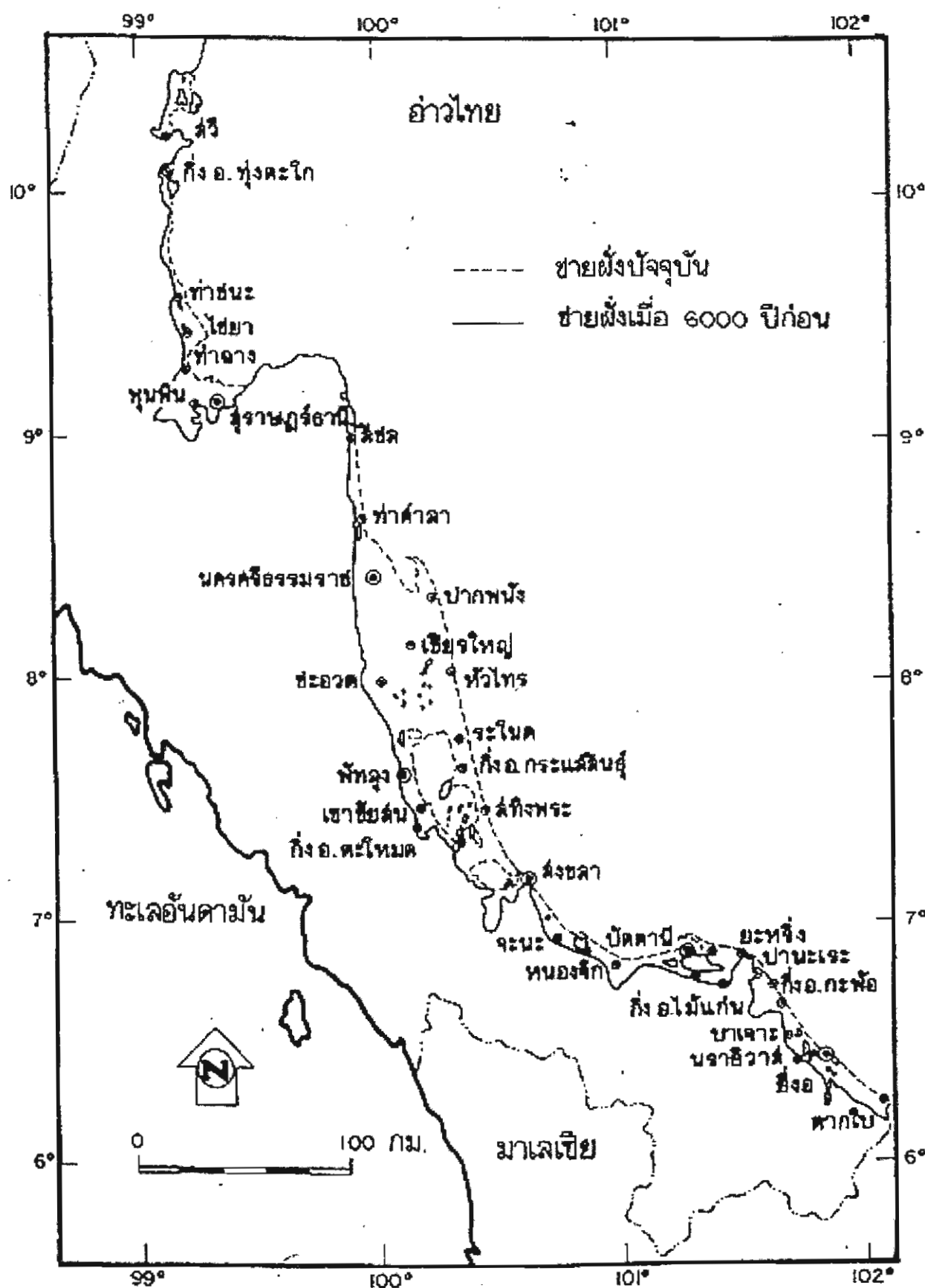
25

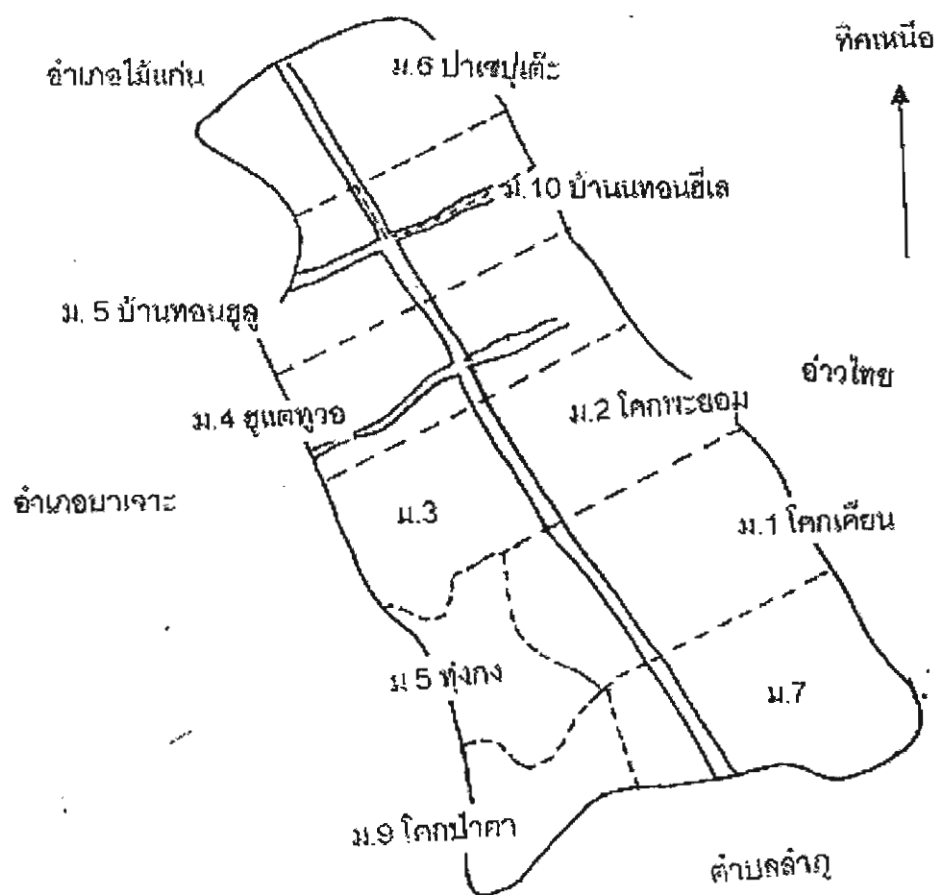
บทนำ

ภาคใต้ของไทย มีพื้นที่รวมประมาณ 44 ล้านไร่ มีประชากรประมาณ 8,089,000 คน (ข้อมูล ณ เดือนมกราคม 2544) ประชากรร้อยละ 75 นับถือศาสนาพุทธและอีกร้อยละ 25 นับถือศาสนาอิสลาม ภูมิศาสตร์แบ่งพื้นที่ภาคใต้เป็น 3 ส่วนหลักคือ บริเวณเทือกเขา ที่ราบ และที่ราบชายฝั่ง พื้นที่ชายฝั่งแยกเป็น 2 ส่วนคือพื้นที่ชายฝั่งตะวันออกและตะวันตก (ชายฝั่งอันดามัน) ซึ่งมีความยาวรวมกันประมาณ 2,614 กิโลเมตร

สภาพภูมิศาสตร์ส่งผลต่อการก่อรูปชุมชนชนบทภาคใต้ใน 3 ลักษณะ คือ ชุมชนชาวสวน ชุมชนชาวนาและชาวประมง โดยชาวประมงส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลทั้งสองด้าน จากตัวเลขของทางราชการระบุว่าในปี พ.ศ. 2510 ประเทศไทยมีประชากรที่ประกอบอาชีพการประมง 38,321 ครอบครัว แยกเป็นประมงขนาดเล็ก 35,940 ครอบครัว และประมงขนาดกลางและใหญ่ 2,381 ครอบครัว ข้อมูลสำมะโนประชากรปี พ.ศ. 2538 ระบุว่า ครอบครัวประมงเพิ่มขึ้นเป็น 50,176 ครอบครัว แยกเป็นประมงขนาดเล็ก 38,318 ครอบครัว และประมงขนาดกลางและใหญ่ 11,873 ครอบครัว และจากการสำรวจขององค์กรพัฒนาเอกชนเมื่อปี 2540 พบว่าภาคใต้มีชาวประมงพื้นบ้าน 242,408 คนหรือ 46,630 ครอบครัว อาศัยอยู่ใน 1,146 หมู่บ้านของ 261 ตำบล 71 อำเภอ ใน 13 จังหวัดของภาคใต้ (อ้างใน สุนันทา 2544 : 52) กลุ่มประมงพื้นบ้านนี้เป็นกลุ่มประมงที่ยากจนที่ใช้ในบทความนี้

เนื้อหาของบทแบ่งเป็น 5 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง ปูพื้นข้อมูลชุมชน ส่วนที่สอง กล่าวถึงพัฒนาการการทำประมงและสภาวะความยากจนของชาวประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน ส่วนที่สาม กล่าวถึงการแก้ไขปัญหาความยากจนและการจัดระบบสวัสดิการให้แก่ชาวประมงที่ยากจนในชุมชนบ้านทอน ส่วนที่สี่ ประเมินประสิทธิภาพระบบสวัสดิการที่มีอยู่ในชุมชนบ้านทอน และส่วนที่ห้า นำเสนอบทสรุปและข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาระบบการจัดสวัสดิการในชุมชนบ้านทอน

1 ชุมชนประมงบ้านทอน

บ้านทอน ตั้งอยู่ตำบลโคกเคียน อ. เมือง จ. นราธิวาส อยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ 16 กิโลเมตร การคมนาคมติดต่อกับเมืองค่อนข้างจะสะดวกเนื่องจากมีรถโดยสารวิ่งประจำทางทุกชั่วโมงนับตั้งแต่ 6.00 น. ในตอนเช้า ถึง 6.00 น. ในตอนเย็น

บ้านทอน เป็นชุมชนเก่าแก่ อายุมากกว่า 200 ปี ชุมชนก่อรูปขึ้นจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวมาเลเซีย ที่อพยพมาจากกำปงดูโย๊ะ ตำบลตุมปัต รัฐกลันตัน เนื่องจากในขณะนั้นได้เกิดพายุใหญ่ขึ้น ชาวบ้านจึงได้ชักชวนกันเดินทางโดยเรือจนมาถึงที่บ้านทอน ต่อมาก็มีการอพยพเข้ามาอีก เมื่อประมาณ 80 ปี ที่ผ่านมา เนื่องจากได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ขึ้นหรือเกิดน้ำท่วมใหญ่ที่มีสีแดง (เบาะห์แมเราะ) การอพยพครั้งหลังสุดเกิดขึ้นเมื่อช่วงเหตุการณ์ของสงครามโลกครั้งที่ 2 ผลพวงของสงครามก่อให้เกิดความลำบากยากแค้น ข้ำยากมากแพง เรือออกและจึงถูกใช้เป็นพาหนะนำชาวกำปงดูโย๊ะล่องมาตามแรงลมและแรงพายามาจนถึงกำปงทอนในปัจจุบัน จากนั้นจึงเรียกชื่อกลุ่มบ้านบริเวณนั้นว่า “กำปงดูโย๊ะ” เหมือนกับชื่อหมู่บ้านดั้งเดิมของตนในมาเลเซีย

เดิมบ้านทอนเป็นหมู่บ้านเดียวกัน คือ หมู่ที่ 5 ต. โคกเคียน อ. เมือง จ. นราธิวาส แต่เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร จึงได้มีการแบ่งแยกการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน เมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 คือ หมู่ที่ 5 บ้านทอนฮูลู (บ้านทอนใต้) และหมู่ที่ 10 บ้านทอนฮิล (บ้านทอนเหนือ) ปัจจุบันบ้านทอนมีประชากรรวมทั้งสิ้นประมาณ 8,182 คน แยกเป็นชายประมาณ 4,245 คน หญิง 3,937 คน หรือประมาณ 1,818 ครอบครัว ประชากรร้อยละ ร้อย เป็นชาวมุสลิมที่พูดภาษามลายูและเคร่งครัดในหลักปฏิบัติทางศาสนา

ชุมชนบ้านทอนเป็นชุมชนที่ตั้งในลักษณะของชุมชนกระจุกตัว โดยคนในเครือญาติส่วนใหญ่มักตั้งบ้านติด ๆ กัน ชุมชนส่วนหนึ่งถูกเกาะเกี่ยวเข้าด้วยระบบเครือญาติ หรือตระกูล ตระกูลใหญ่ในชุมชน มีอาทิ มามะ นิยาแซ แวมุดอ แวดาโอะ และดาโอะ เป็นต้น บ้านในชุมชนส่วนใหญ่มักเป็นบ้านชั้นเดียว ที่ทำด้วยอิฐและ/หรือไม้ ที่ออกแบบตามแบบบ้านสมัยใหม่ มากกว่าบ้านตามแบบฉบับดั้งเดิมของมุสลิมภาคใต้

พื้นที่บ้านทอนส่วนใหญ่เป็นที่ราบชายฝั่ง ที่เกิดจากการลดลงของระดับน้ำทะเล สภาพดินเป็นดินทรายละเอียด คนในชุมชนโดยมากจะนิยมปลูกต้นมะพร้าว ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านสภาพดินเป็นป่าพรุ ปัจจุบันป่าพรุอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม มีการระบายน้ำออกจากพรุเพื่อปลูกต้นปาล์ม มีการจัดสรรที่ดินให้กับราษฎรได้เข้าไปทำกิน และใช้ประโยชน์ในรูปแบบของการปลูกปาล์ม นอกจากนี้มีบางส่วนมีสภาพเป็นเนินเขา เรียกว่า เขายามู สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย สามารถปลูกไม้ผลได้ อาทิ ต้นมะพร้าว ลองกอง เงาะ และยางพารา

บ้านทอนมีลำน้ำไหลผ่าน ชาวบ้านเรียกลำน้ำนี้ว่า “คลองทอน” ซึ่งอยู่บริเวณทิศใต้ของหมู่บ้าน ปัจจุบันระดับน้ำตื้นเขิน เนื่องมาจากมีพืชจำพวก ต้นสาคร และพืชอื่น ๆ ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น รวมทั้งมีการ

สร้างประตูเปิดและปิดน้ำ บางช่วงของคลองถูกทรายทับถมอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพของชายหาด ทำให้เกิดการตัดขาดไม่สามารถใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาได้ดังเช่นอดีต¹

สร้างประตูเปิดและปิดน้ำ บางช่วงของคลองถูกทรายทับถมอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพของชายหาด ทำให้เกิดการตัดขาดไม่สามารถใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาได้ดังเช่นอดีต²

เดิมคนชุมชนบ้านทอนประกอบอาชีพทำนาและทำประมง แต่ด้วยกระแสการพัฒนาที่เข้ามากระทบ ทำให้คนในชุมชนประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น อาชีพสำคัญในปัจจุบันแยกเป็น

1. **ทำการประมงพื้นบ้าน** ซึ่งเป็นอาชีพหลักที่ทำกันมาตั้งแต่อดีต ปัจจุบันบ้านทอนมีครัวเรือนที่ประกอบอาชีพประมง และเกี่ยวข้องกับการประมง เช่น ลูกรือ, รับจ้างแปรรูปสัตว์น้ำทะเล (ปลากระดัก ปลาแห้ง ข้าวเกรียบ น้ำนวลู แก้วแกแปปลา พอค้าแม่ค้ารับซื้อ และขายสัตว์น้ำ เป็นต้น รวมประมาณ 200 ครัวเรือน และมีเรือกอลและท้ายตัดเป็นเรือที่ใช้ในการทำการประมงกว่า 130 ลำ

2. **รับจ้างทั่วไป** ส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานรับจ้างในมาเลเซีย เป็นกลุ่มที่ไปรับจ้างตามความถนัดของอาชีพ เช่น เป็นลูกเรือประมงพาณิชย์ ทั้งขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ เป็นพ่อครัว ผู้ช่วยพ่อครัว พนักงานเสิร์ฟ ก่อสร้างอาคารบ้านเรือน แรงงานในอุตสาหกรรมหนัก แม่บ้าน รับจ้างกรีดยาง รับจ้างในสวนปาล์ม ฯลฯ การเดินทางไปรับจ้างที่ประเทศมาเลเซีย นั้น โดยมากของผู้ที่ไป มักจะใช้พาสปอร์ตนักท่องเที่ยว สามารถทำงานอยู่ได้นาน 1 เดือน ประมาณกันว่าในปัจจุบัน คนจากบ้านทอนอพยพเข้าไปเป็นแรงงานรับจ้างในลักษณะดังกล่าวไม่ต่ำกว่าเดือนละ 200 คน

3. **ทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน** เป็นอาชีพที่เกิดจากการเข้ามาสนับสนุนของศูนย์ส่งเสริมศิลปิชีพ และอุตสาหกรรมจังหวัด โดยได้จัดตั้งให้บ้านทอนเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรม ที่ทำการผลิตผลิตภัณฑ์กระจูด เรือกอลและจำลอง การทำกรงนกและผ้าบาติก เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวที่กล่าวมาเป็นโครงการที่ส่งเสริมอาชีพให้คนในชุมชนได้มีรายได้หลัก และรายได้เพิ่มเสริมให้กับครอบครัว ผลผลิตที่ชุมชนผลิตขึ้นเป็นที่ยอมรับจากภายนอกให้เป็นสินค้าเอกลักษณ์ประจำหมู่บ้านและจังหวัด

4. **การทำสวนยางพารา** เป็นอาชีพหลักของชาวบ้านในแถบกลุ่มบ้านเชิงเขาขามู ซึ่งมีสภาพเป็นที่สูง สภาพดินปนทราย สามารถทำสวนยางพารา และสวนผลไม้ได้ดี

5. **การต่อเรือกอลและท้ายตัด** บ้านทอนเป็นแหล่งต่อเรือกอลและท้ายตัดที่มีชื่อเสียง และได้รับการยอมรับจากภายนอกมาตั้งแต่ในอดีต โดยสังเกตได้จากคนในชุมชนและต่อเรือที่มีมากกว่า 5 แห่ง พบว่าในแต่ละเดือนจะมีใบสั่งเพื่อต่อเรือไม่น้อยกว่า 10 ราย โดยที่ในแต่ละเดือนจะมีเรือที่ต่อเสร็จพร้อมนำไปใช้

¹ คลองทอนเล็กใช้สำหรับการคมนาคมมากกว่าประมาณ 60 ปีจนถึงปัจจุบัน

² คลองทอนเล็กใช้สำหรับการคมนาคมมากกว่าประมาณ 60 ปีจนถึงปัจจุบัน

ประกอบการจะค่อย ๆ หายออกจากอยู่ในจำนวนไม่ต่ำกว่าเดือนละ 5 ลำ ราคาเรือแต่ละลำจะขึ้นอยู่กับขนาด ความกว้าง ยาว วัสดุดิบ (ประเภทไม้) ลวดลายของลำเรื่อนั้น ๆ ราคาซื้อขายและรับจ้างต่อตกในวงเงินตั้งแต่ 10,000 – 80,000 บาท

6. การแปรรูปสัตว์น้ำ ส่วนใหญ่เป็นงานของแม่บ้าน/สตรี ได้แก่ การทำปลาแห้ง (ปลาเค็ม) เช่น ปลาหลังเขียว ปลาจวด ปลาหางแข็ง ปลาเกะตัก ปลาทุดองเค็ม (ปลานูด) การทำน้ำบูดู การทำข้าวเกรียบปลา และการทำกะปิ โดยมากจะเป็นวัตถุดิบที่ได้มาจากการออกทะเลวางอวนของพ่อบ้าน หรือในบางช่วงที่สัตว์น้ำมีน้อยและไม่มีให้จับขายก็จะไปซื้อมาจากจังหวัดปัตตานี สงขลา และจังหวัดในแถบทะเลอันดามัน ซึ่งการลงทุนก็เพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัว

7. การตัดเย็บเสื้อผ้าและผ้าคลุมผม เป็นอาชีพที่ได้รับความนิยมในหมู่ผู้หญิง ทั้งที่เป็นแม่บ้านและเยาวชน มีหน่วยงานรัฐให้การสนับสนุนจักรเย็บผ้า การฝึกอบรม โดยเฉพาะด้านการออกแบบ และเทคนิคการปักลวดลายดอกไม้ ๆ บนผืนผ้า สาเหตุที่การเย็บผ้าปักดอกไม้ได้รับความนิยมในหมู่ผู้หญิง ก็เพราะว่า เป็นงานที่ไม่เลอะเทอะเปื้อนเนื้อเปื้อนตัว เหมือนอย่างการแปรรูปสัตว์น้ำ เป็นงานที่ทำอยู่ภายในบ้าน มีรายได้ดีกว่าทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฝีมือและความขยัน โดยค่าตอบแทนที่ได้รับคิดเป็นชิ้นงาน เช่น การปักลายผ้าคลุมผมราคาผืนละ 40 บาท ชุดบานงตัวละ 80 บาท

8. ค้าขายและรับราชการ ซึ่งเป็นอาชีพส่วนน้อยของคนในชุมชน

ชุมชนบ้านทอนในปัจจุบันอาจถือได้ว่าเป็นชุมชนสมัยใหม่และมีลักษณะชุมชนชานเมืองมากกว่าชุมชนดั้งเดิม โดยเห็นได้ชัดจากการจัดบริการโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ที่มีความสะดวกและรวดเร็ว อิทธิพลของเงินตราได้เข้ามาครอบงำวิถีชีวิตของคนในชุมชนมากขึ้นและการแพร่หลายเข้ามาของสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ อาทิ โทรศัพท์ (มีแทบทุกหลังคาเรือน) เทปวิทยุ (มีแทบทุกหลังคาเรือน) และรถจักรยานยนต์ (มีแทบทุกหลังคาเรือน) เป็นต้น การแปรเปลี่ยนของชุมชนในลักษณะดังกล่าวนี้ น่าจะมีสาเหตุหลักมาจากการก่อตั้งนิคมบาเจาะ (ในปี พ.ศ. 2518) การสร้างสนามบินบ้านทอน (2525) และการสร้างค่ายจุฬาภรณ์ (ค่ายทหารก่อตั้งในปี 2526)

2. การเปลี่ยนแปลงการทำประมงและทะเล

การทำประมงในชุมชนบ้านทอน อาจแบ่งได้เป็น 2 ยุค คือ ยุคการทำประมงแบบดั้งเดิม และการทำประมงในยุคชุมชนสมัยใหม่ แต่การทำประมงทั้งสองยุคนี้มีจุดร่วมกันประการหนึ่งคือ ชาวประมงพื้นบ้านต่างก็คิดว่า “ทะเลคือชีวิต” ทะเลให้สรรพสิ่งแก่พวกเขาและพวกเขาก็ต้องเคารพทะเล ดูแลรักษาปกป้องทะเล

การทำการประมงในอดีต ชาวประมงมักจะใช้เครื่องมือที่ผลิตจากวัสดุตามธรรมชาติ สามารถหาได้จากในท้องถิ่น ที่หาจากป่าไม้ – ป่าพรุ ซึ่งสามารถนำมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำได้อย่างหลากหลาย เช่น ไม้ไผ่นำมาสานทำเป็นลอบ ไซ เส้นใยจากเถาวัลย์นำมาถักเป็นแห อวน และใช้ทำเบ็ดตกปลา การออกเรือต้องใช้แรงพาย เครื่องมือประมงพื้นบ้านเหล่านี้จะเป็นการจำกัดขนาดและปริมาณของสัตว์น้ำในตัวของมันเอง คือ อวนที่ใช้ก็เป็นอวนตาห่าง สัตว์น้ำที่ได้มาก็จะมีขนาดใหญ่ เรือกอและที่อาศัยแรงคนพายไม่สามารถออกทะเลได้ไกลฝั่งมากนัก เพราะหากเกิดพายุมีคลื่นลมแรงก็จะไม่สามารถพายกลับมาฝั่งได้ทัน ประกอบกับภูมิประเทศของทะเลฝั่งอ่าวไทย ไม่ค่อยจะมีเกาะแก่งที่สามารถใช้หลบภัยพายุได้

ทะเลบ้านดอนเป็นทะเลเปิด ไม่มีเกาะแก่ง ป่าชายเลน แหล่งหญ้าทะเล และปะการังก็มีอยู่น้อยมาก โดยลักษณะของทะเลหน้าบ้านเป็นทะเลเปิด มีสภาพที่ลึกชัน ชัดจำกัดทั้งสภาพภูมิศาสตร์และทางด้านทรัพยากรชายฝั่งดังกล่าว ชุมชนจึงได้มีการคิดค้นเทคโนโลยีชาวบ้านขึ้นมาทดแทน โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น เช่น ใบมะพร้าว กิ่งไม้ หิน ทราบเป็นตัวอย่าง เมื่อล่อให้สัตว์น้ำได้เข้ามาอยู่อาศัย และชาวประมงเองก็อาศัยเครื่องมือชนิดนี้เป็นแหล่งทำมาหากิน ชาวประมงพื้นบ้านเรียกชื่อเครื่องมือดังกล่าวว่า “อูแยะ” หรือ “ซั้ง”

การดำรงชีพโดยอาศัยทะเลมายาวนาน ทำให้ชุมชนมีการสะสมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับท้องทะเล จนกลายเป็นองค์ความรู้ในการทำมาหากินกับทะเล จากการบอกเล่าของชาวประมงว่า การออกทะเลไม่ใช่คิดว่าออกก็จะสามารถออกไปได้ตลอด ในความเป็นจริง ก่อนที่จะออกทะเลจะต้องตรวจดูกระแสน้ำ ลม ทิศทางของกระแสลม กระแสน้ำ สีของน้ำทะเล สีของท้องฟ้า รวมทั้งต้องดูการเรียงตัวของดวงดาวบนท้องฟ้า รวมไปถึงการจดจำตำแหน่งการซ้อนกันของภูเขาหรือสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งบนภูเขา เช่น ต้นไม้ หรือ ก้อนหินในเวลากลางคืนก็จะมองจากตำแหน่งของดวงดาว ทั้งนี้ เพื่อกำหนดแหล่งที่พบปลามากและตำแหน่งของ อูแยะ (ซั้ง) และด้วยขีดจำกัดทางเทคโนโลยีส่งผลให้คนในชุมชนประมงในยุคนี้ได้พัฒนาองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในการหาปลาที่รู้จักกันในนาม “ยูสะแล”

ยูสะแล กำเนิดโดยใคร ไม่อาจทราบได้แน่ชัด แต่จากคำบอกเล่า ยูสะแลเป็นศาสตร์ที่มีมาพร้อมกับการก่อตั้งชุมชนบ้านดอน ยูสะแลเป็นภาษามาลายูที่หมายถึงศาสตร์ในการฟังเสียงปลา เพื่อแยกชนิดปลาคำนวณปริมาณและตำแหน่งที่อยู่ของปลา วิธีการหาปลาของยูสะแล เริ่มจากการนัดหมายกับเรือลำอื่น ๆ เพื่อออกทะเลวางอวนด้วยกัน อาจจะประกอบด้วยเรือ 2-3 ลำ ซึ่งอาจจะเป็นพี่น้องหรือคนที่สนิทสนมกันก็ได้ ขณะออกทะเลก่อนที่จะดำน้ำฟังเสียงปลา ยูสะแล(นักฟังเสียงปลา)จะทอดคาถาอาคมโดยมีเนื้อหาอ้อนวอนขอให้พบปลาจำนวนมากและบอกให้สัตว์ขนาดใหญ่จำพวกปลาฉลามที่ตามกินปลาเล็ก ๆ อย่างได้ทำอันตรายกับตน จากนั้นยูสะแลจึงดำน้ำลงไปเพียงระดับผิวน้ำในเวลาชั่วอึดใจ จากนั้นยูสะแลจะฟังเสียงว่าปลาอยู่ ณ บริเวณใด ยูสะแลที่เก่งจะดำน้ำประมาณ 3 ครั้งก็จะพาตนเองไปอยู่เหนือตำแหน่งปลา และให้สัญญาณกับเรือที่ตามมาวางอวน ว่ากันว่า ศาสตร์แห่งการดำน้ำฟังเสียงปลา เป็นศาสตร์ที่มีสถานภาพทางสังคมค่อนข้างสูง ยูสะแลคนเก่ง ๆ มักหาคู่ครองได้ง่าย ดีและสวยกว่าคนอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ศาสตร์ยูสะแลนี้ก็มีข้อจำกัด คือ ใช้ได้เฉพาะกับปลาที่มีเสียงหรือส่งเสียง ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือ ปลาในตระกูลปลาจรวด อย่างไรก็ตาม ยูสะแลก็ไม่อาจจะถือได้ว่า เป็นศาสตร์เฉพาะหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนบ้านดอน เพราะศาสตร์ในทำนองเดียวกันนี้ยังพบได้ที่บ้านตะลิงจั่น ต. ตะลิงจั่น อ. จะนะ จ. สงขลา

การทำประมงในยุคนี้ เป็นการทำประมงในยุคที่ทะเลมีความอุดมสมบูรณ์ และการพูดถึงความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเล เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความภูมิใจในการทำประมงพื้นบ้านของชาวชุมชนเมื่อ 40 ปีที่ผ่านมาว่าในขณะนั้น สภาพทางสังคม ยังคงเป็นสังคมที่ดำรงอยู่อย่างสงบ ไม่มีการแข่งขันกันทำมาหากิน มีสัตว์น้ำ ชุกชุมที่ล้นแต่ขนาดใหญ่ ๆ มีความสัมพันธ์ที่พึ่งพาระหว่างกันสูง เวลาที่ใช้ในการออกทะเลในแต่ละชวกร็น้อย ไม่ต้องออกไปไกลฝั่ง ใช้เวลาไม่นานก็ได้ปลากลับมาเต็มลำเรือ ในบางครั้งที่ได้ปลากลับมาในจำนวนมากก็จะทำปุยให้กับต้นมะพร้าว ชาวบ้านยังบอกเล่าว่าการทำน้าบูดูในอดีตมีรสชาติอร่อย เพราะเป็นปลาที่ได้มาสด ๆ จากทะเล ซึ่งต่างจากปัจจุบันที่กว่าจะนำมาถึงบ้านได้ต้องผ่านการแช่น้ำแข็งนานหลายชั่วโมง ทำให้น้าบูดูที่บริโภคอยู่ในทุกวันนี้มีรสชาติที่ไม่สามารถสู่น้าบูดูดังอดีตได้เลย

วิถีชีวิตชุมชนเป็นวิถีที่ยึดมั่นตามหลักศาสนา มีการละหมาดวันละ 5 เวลา หรือข้อปฏิบัติของศาสนา ที่ให้ผู้หญิงต้องแต่งกายปกปิดเรือนร่างทุกส่วนของร่างกาย ยกเว้นใบหน้าและมือ ผู้หญิงจะไม่นิยมออกจากบ้านไปไหนไกลหรือทำงานต่างถิ่น ในขณะที่ผู้ชายจะเป็นตัวหลักทางด้านเศรษฐกิจ ส่วนผู้หญิงจะเป็นฝ่ายดูแลบ้าน ดูแลลูกและการจัดการอาหาร

เมื่อผู้ชายกลับจากการออกทะเล หลังจากเสร็จสิ้นภารกิจแล้ว ก็จะพักผ่อน หรือไม่ก็จะเข้าไปหากระจุยในป่าพรวมาให้แม่บ้านได้ใช้ผลิตงานจักสาน พ่อบ้านที่พักผ่อนอย่างเต็มที่แล้วก็ไปยังบริเวณที่จอดเรือเพื่อเตรียมอุปกรณ์และเครื่องมือสำหรับการออกทะเลในวันต่อไป ถ้าในช่วงที่ออกทะเลไม่ได้หรือเกิดมรสุมก็จะใช้เวลาไปซ่อมเรือ และอุปกรณ์เครื่องมือประมงต่าง ๆ ในเวลากลางคืนของพวกพ่อบ้านที่ได้ละหมาดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะพากันนั่งคุยแลกเปลี่ยนกันที่ร้านน้ำชาในหมู่บ้าน ดังนั้นร้านน้ำชาในหมู่บ้านจึงเปรียบเสมือนสถานที่ทุกคนได้แลกเปลี่ยนข้อมูลสู่กันฟัง

การเล่าเรียนของเด็กไทยมุสลิม จะเป็นการเล่าเรียนที่หนักเอาการ คือ วันจันทร์ถึงศุกร์ เรียนสายสามัญที่รัฐกำหนด วันเสาร์และวันอาทิตย์เรียนตาดีกา³ ในช่วงเข้าก่อนไปโรงเรียนและในช่วงเย็นหลังจากกลับจากโรงเรียนเด็ก ๆ จะต้องเรียนอ่านคัมภีร์อัลกุรอานกับครูสอนศาสนาหรือผู้รู้ในหมู่บ้าน ซึ่งต้องปฏิบัติทุก ๆ วันอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น จะเห็นว่าชีวิตประจำวันของชาวประมงพื้นบ้านในอดีต เปี่ยมไปด้วยความเรียบง่าย สมาชิกในครอบครัวอยู่กันอย่างพร้อมเพรียง ยึดมั่นและปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามหลักคำสอนของศาสนา

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในอดีต เป็นความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อต่อกันและกัน ซึ่งแปรรูปในทางปฏิบัติหลากหลายประการ เช่น การที่เจ้าของซึ่งอนุญาตให้คนในชุมชนทำประมงบริเวณซึ่งของตนเอง⁴ การที่เจ้าของเรือแบ่งปันปลาหรือสัตว์น้ำที่หาได้ให้กับคนที่ช่วยเข็นเรือขึ้นฝั่ง เป็นต้น ความสัมพันธ์ที่ดีนี้ มิได้จำกัดเฉพาะในชุมชนของตน หากแต่ขยายไปสู่ชุมชนอื่น ที่อยู่ใกล้เคียง ความสัมพันธ์อันดีนี้ เห็นได้จากการอนุญาตให้คนจากชุมชนอื่น เข้ามาทำประมงในพื้นที่ของชุมชน และในบางครั้งคนในชุมชนก็มีความจำเป็นต้องออกไปทำการประมงหน้าหมู่บ้านอื่น การพึ่งพาอาศัยกันและกันนี้อาจจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ชาวประมงยึดถือร่วมกัน คือ ความเชื่อที่ว่า ทะเลเป็นของส่วนรวม ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ทุกคนสามารถทำการ

³ ตาดีกา คือ การสอนจริยธรรมเบื้องต้น ตามหลักศาสนาอิสลาม

⁴ ดูเพิ่มเติมในช่วงถัดไป ที่ว่าด้วยการทำรัง

ประมงได้ทุกที่ และจะต้องช่วยกันดูแลและรักษา ปกป้องรักษาทะเล ดังความเชื่อในทางศาสนา ที่บ่งบอกถึงการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติว่า “มนุษย์ทุกคนเป็นตัวแทนของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ จะต้องดูแลการใช้ประโยชน์สูงสุด ใช้อย่างพอดี ไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย ห้ามก่อความเสียหายให้เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ถ้าผู้ใดเห็นความเสียหายบนผืนแผ่นดินหนึ่งให้ปกป้องรักษาโดยมีมือ (การกระทำ) สองการใช้วาจา (การเผยแพร่หรือสั่งสอน) สามการใช้ใจ (จิตสำนึก) ทั้งหมดนี้ให้พูดความจริงแน้อยู่ต่อกษัตริย์ผู้ปกครองอธิธรรม และถ้าท่านพยายามกระทำในสิ่งเหล่านี้ ท่านจะได้พบความสำเร็จตามที่ต้องการ”

ความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว (อัลเลาะห์) ถือว่าเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญของวิมุสลิม และในการทำการประมง ถ้าหากชาวประมงคนใดได้สัตว์น้ำน้อย ก็จะเชื่อว่า “องค์อัลเลาะห์” ให้เรามาแค่นี้ แม้แต่การจำหน่าย (ซากสัตว์) ที่มุสลิมทุกคนที่มีฐานะจะต้องจ่ายให้กับคนยากจนในหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้คือทุนทางสังคมที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้าไปทำงานในชุมชน ควรแก่การพึงตระหนัก และให้คุณค่าความสำคัญมากขึ้นกว่าที่ผ่าน ๆ มา ยิ่งถ้ามีการนำหลักการดังกล่าวไปปรับประยุกต์ใช้เป็นแนวนโยบายการพัฒนาแห่งรัฐน่าจะเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหาได้บ้างไม่มากก็น้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสำนึกของความเป็นมนุษย์

นับตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2504 ที่รัฐมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก ภาครัฐเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาความเป็นอยู่ของชุมชน สังคม และประเทศ ในชุมชนชาวประมงชาวบ้านพบเห็นการเข้ามาทำการประมงของเรือขนาดใหญ่บริเวณชายฝั่งในจำนวนที่มากขึ้น ถ้ามีเรือประมงขนาดใหญ่เข้ามาทำการประมงในวันนี้ จะพบว่าในวันรุ่งขึ้นสัตว์น้ำที่เคยชุกชุมก็จะมีจำนวนที่ลดน้อยลง หรือในบางครั้งถึงกลับไม่มีเอาเลย การเข้ามาของเรือขนาดใหญ่เป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรที่เกิดขึ้น จนถึงวันที่เริ่มตระหนักถึงปัญหา ชาวบ้านก็ได้ขายเรือไปแล้วหลายลำ บ้างก็ย้ายไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย

จากสภาพชุมชนที่ต้องพึ่งพา ความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลเป็นด้านหลัก โดยที่พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่มี เมื่อรัฐบาลได้กำหนดให้ประเทศไทยพัฒนาไปสู่ทิศทางอุตสาหกรรมขนาดใหญ่มากขึ้นเรื่อย ๆ การเร่งกอบโกยทรัพยากรชายฝั่งนับวันก็ยิ่งรุนแรงขึ้น มีการส่งเสริมให้ชาวประมงปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการผลิต จากเดิมที่เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ เป็นการผลิตในทางการค้า

เมื่อเริ่มมีการสร้างถนน เส้นทางจากบ้านทอนไปนราธิวาสถึงบ้านทอน และบ้านทอนไปอำเภอบาเจาะ ผลผลิตที่ผลิตได้จากหมู่บ้าน จึงถูกนำส่งออกไปขายภายนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก และง่ายขึ้น ชาวบ้านทอนเล่าว่า หลายสิบปีก่อน มีบริษัทญี่ปุ่นได้นำอวนในล่อนมาให้ชาวบ้านได้ทดลองจับสัตว์น้ำ โดยคุณสมบัติของอวนสามารถจับสัตว์น้ำแยกชนิดได้ เช่น อวนลอยกุ้ง อวนลอยปลาชนิดต่าง ๆ มีทั้งอวนชนิดตาถี่และตาห่าง

จากการสนับสนุนการทำการประมงโดยหน่วยงานภาครัฐ ส่งผลให้ทรัพยากรประมงเกิดการไม่สมดุล เพราะทะเลมีขีดความสามารถที่จะผลิตได้ทันตามความต้องการดังกล่าว ในขณะที่เดียวกัน ชาวประมงก็เริ่มที่จะปรับเปลี่ยนการใช้ชนิดของเครื่องมือประมงที่จับได้มากและรวดเร็วเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยที่ในระยะแรก การเปลี่ยนการใช้เครื่องมือก็ยังคงเป็นการดัดแปลงการใช้เครื่องมือที่ไม่แตกต่างจากเดิมมากนัก เนื่องจากมีข้อจำกัดทางด้านปัจจัยการลงทุน อีกทั้งพวกเขาโดยส่วนใหญ่เป็นชาวประมงที่ไม่ใช่ผู้ที่มีฐานะร่ำรวย แต่มาภาย

หลังการใช้เครื่องมือแบบดั้งเดิมค่อย ๆ ลดจำนวนลง การใช้เครื่องมือสมัยใหม่จึงเข้ามาแทนที่ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เครื่องยนต์แทนใบและการพาย ก็เริ่มมีมากขึ้นเรื่อย ๆ การใช้เครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาแทนที่เครื่องมือสมัยเดิม โดยเหตุผลที่ชาวประมงต้องกระทำก็เพียงเพื่อความสะดวกในการออกทะเลไปทำมาหากินในระยะทางที่ไกลขึ้น ใช้เวลามากขึ้น

ต่อมาเจ้าแก๋งธุรกิจแพปลาจากตัวเมืองนราธิวาส ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทโดยเฉพาะได้ให้การสนับสนุนด้วยการลงทุนให้กับชาวประมงทั้งในด้านเงินทุน และอุปกรณ์ต่าง ๆ ตั้งแต่เรือ เครื่องยนต์ ไปจนถึงอวนชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอวนลอยกึ่ง 3 ชั้น ชาวบ้านบอกว่าเป็นอวนที่ใช้แล้วต้องเปลี่ยนใหม่ทุก ๆ ปี จากนั้นเจ้าแก๋งธุรกิจแพปลาจึงเป็นตัวกลางที่สำคัญในการรวบรวมทรัพยากรสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ จากหมู่บ้านนำสู่ตลาดภายนอก ทั้งตลาดในจังหวัด จังหวัดใกล้เคียง และรวมถึงตลาดประเทศมาเลเซีย ความสัมพันธ์ของเจ้าแก๋งธุรกิจแพปลา นอกจากจะเป็นผู้ลงทุนเครื่องมือประมงต่าง ๆ ให้กับชาวประมง เจ้าแก๋งก็ยังถือว่าเป็นผู้ที่มีบุญคุณกับชาวบ้านและทำการผูกขาดการรับซื้อสัตว์น้ำจากชาวประมงด้วย แม้แต่การช่วยเหลือชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้ยืมเงินสำรองเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในยามที่ออกทะเลไม่ได้ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ดังกล่าวนี้ เป็นพัฒนาการไปสู่พัฒนาการที่ชาวประมงไม่สามารถเดินได้หลุด แม้กระทั่งการต่อรองด้านราคาสลิต นอกจากจะขายสัตว์น้ำได้ในราคาที่ต่ำกว่าราคาท้องตลาดแล้ว ชาวประมงยังต้องถูกหักเปอร์เซ็นต์ค่าเครื่องมือประมงซ้ำซ้อนอีกด้วย การขาดอำนาจในการต่อรองด้านราคาทำให้ชาวประมงไม่มีโอกาสได้สะสมทุนในการผลิต ต้องเป็นหนี้ซ้ำซาก และขึ้นอยู่กับเจ้าแก๋งธุรกิจแพปลาไปตลอด

นอกจากระบบเจ้าแก๋งธุรกิจแพปลาที่เป็นคนกลางในการรวบรวมสัตว์น้ำ จากหมู่บ้านสู่ตลาดโดยมีระบบเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งทะเล ก็เริ่มปรากฏชัดเจนในทางรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ที่ชัดเจนคือ สัตว์น้ำหลายชนิดลดลงหรือไม่ก็สูญหายจากทะเลบ้านทอน เช่น ปลาทุปลาทูอินทรี ปลาสำลี หมึกทะเล เป็นต้น

การทำประมงในยุคนี้ เป็นยุคที่ประมงพื้นบ้านต้องตกอยู่ในภาวะที่หดหู่มากกว่าอดีต ปัญหาที่ไม่เคยมี กลับมีและก่อเกิดกับตัวเขา ปัญหาที่ว่านี้อาจจะเรียกรวมได้ว่าปัญหาความยากจน ซึ่งชาวประมงบอกว่าการยากจนของพวกเขาเข้านั้นอาจจะวัดได้จาก

- ไม่มีเงิน ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง
- ค่าใช้จ่ายในการลงทุนประกอบอาชีพประมงต้องเพิ่มมากขึ้น หรือรายได้ไม่พอเพียงต่อรายจ่าย
- ไม่มีความแน่นอนในการออกทะเล คือ ออกทะเลแล้วไม่อาจทราบได้ว่าจะได้ปลากลับบ้านหรือไม่
- ไม่มีงานทำที่แน่นอนและถาวร เพราะออกทะเลได้น้อยลง มรสุมมีความยาวนานกว่าในอดีต
- มีภาระหนี้สิน โดยภาระหนี้สินนี้เกิดขึ้นกลับสมาชิกทั้งหมดของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน (41 คน) โดยพิสัยของหนี้สินอยู่ระหว่าง 2,000 – 10,000 บาท หนี้สินจำนวนนี้ อาจจะไม่มากนักหากมองจากสายตาของคนข้างนอก แต่สำหรับชาวประมงแล้วหนี้เหล่านี้เป็นหนี้ก้อนใหญ่ ที่ก่อความหวาดหวั่นเพราะไม่รู้จะใช้หนี้หมดเมื่อไร

- ปลามีน้อย ต้องออกทะเลไปไกลและยาวนานมากว่าในอดีต ซึ่งการออกทะเลไกล ย่อมหมายถึง การที่จะต้อง

ความยากจนนี้ อาจจะสะท้อนได้ดีจากคำสะท้อนของคนในชุมชนที่ว่า ชีวิตต้องต่อสู้และแข่งขันแลเสี่ยงมากขึ้น เช่น เดิมชาวประมงใช้เครื่องยนต์ยี่ห้อ ROTAX ก็ต้องเปลี่ยนไปใช้เครื่องยนต์ยี่ห้อ HONDA มีตั้งแต่ 5.8 – 8.5 แรงม้า ปริมาณน้ำมันที่ใช้ก็เพิ่มเป็น 5 ลิตร ต่อ 1 วัน เวลาในการออกทะเลก็ยาวนานมากขึ้นกว่าเดิม บางครั้งต้องออกเรือตั้งแต่ตี 4 ครั้ง หรือในบางช่วงก็ต้องออก 2 ถึง 3 ครั้งต่อ 1 วัน (เวลาเช้า – บ่าย – กลางคืน) เมื่อต้องใช้เวลาในการออกทะเลมากขึ้น น้ำมันก็ต้องใช้มากขึ้นเช่นกัน ในขณะที่ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น ทว่าสัตว์น้ำกลับมีจำนวนลดน้อยลง ผลกระทบเป็นลูกโซ่ที่ติดตามมาก็คือ จำนวนผู้ที่ทำการประมงในหมู่บ้านลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ แม้แต่จำนวนโหนด ที่ทุกคนครอบครัวมีติดประจำบ้านเรือนก็เริ่มขาดหายไปจากครัวเรือนของชาวประมง ปัญหานี้สืบเริ่มตามติดมา การอพยพไปขายแรงงานยังประเทศมาเลเซียจึงเป็นทางออกเฉพาะหน้าที่แต่ละคนได้กำหนดทางเลือกไว้แล้ว คงจะช่วยผ่อนหนักเป็นเบาได้ดีกว่านอนคอยโชคชะตาว่าสนอยู่ที่บ้าน การไปทำงานในประเทศมาเลเซียนั้น ชาวประมงได้สรุปบทเรียนของตนเองในท่วงท่าของทีละม้ายคล้ายคลึงกันว่า ทางออกของผู้ที่เลือกไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย นั้น เป็นการแก้ไขปัญหเฉพาะหน้า ถ้าหากทะเลสมบูรณ์เจกเช่นในอดีต ก็จะไม่มีการต้องไปอดทนลำบากในดินแดนที่ไม่ใช่บ้านเรือนของตัวเองเป็นแน่นอน การที่ชาวประมงต้องพลัดถิ่น และพลัดพรากจากลูกเมียและครอบครัวไปทำงานห่างไกลหมู่บ้านนั้น ย่อมส่งผลกระทบในด้านอื่น ๆ ตามติดมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือ ครอบครัวขาดความอบอุ่น จากที่เคยอบรมสอนสั่งลูก ๆ ก็จะไม่สามารถปฏิบัติได้ ลูกอาจจะเดินไปในทิศทางที่ไม่ดีไม่งาม พลาดท่าพลาดทางไปติดยาเสพติดเอาได้ ในขณะที่หัวหน้าครอบครัวมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบภาระทางเศรษฐกิจจำต้องรอนแรมไปขายแรงงานหาเงิน เป็นเวลานานร่วมเดือน ทิ้งให้ภรรยาอยู่กับลูกต้องประสบกับภาวะเงินทองขาดมือ ลูกไม่มีเงินไปโรงเรียนส่งผลกระทบต้องขาดเรียนบ่อยขึ้น บางครอบครัวถึงกับต้องให้ลูกออกจากโรงเรียน และผลกระทบต่อจิตใจที่ถือว่าสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าสิ่งอื่น ๆ ก็คือ การไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจตามหลักศาสนาได้อย่างเคร่งครัดเช่นในอดีต ความเชื่อและความศรัทธาในการดูแลทรัพยากรตามหลักศาสนาที่กล่าวมาแล้ว ก็จะค่อย ๆ ล่วงเลือนไป จนอาจจะทำให้คิดไม่ออกว่า ระบบคุณค่าดั้งเดิมนั้นมีเค้าโครงกันแบบไหนอย่างไร

ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นกับชาวประมงในบ้านทอนเมื่อประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมา แต่ทวีความรุนแรงมากขึ้นนับตั้งแต่ปี 2537/2538 เป็นต้นมา ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นยุควิกฤตการณ์ครั้งใหญ่ของทะเล อย่างไรก็ตาม ความยากจนที่เกิดขึ้นกับชาวประมงบ้านทอนอาจจะจำแนกเงื่อนไขปัจจัยได้ 3 ประการคือ

1. การลดลงของปลาในทะเล สะท้อนชัดจากคำกล่าวของชาวประมงในชุมชนที่ว่า ในอดีตชาวประมงสามารถส่งลูกเรียนจนได้เป็นนายอำเภอ แต่ในปัจจุบัน ค่าเลี้ยงชีพไปวัน ๆ ก็หาลำบาก การลดลงของปลาในทะเลเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับทะเลไทยมาตั้งแต่ประมาณปี 2518 และทวีความรุนแรงมากขึ้นในทะเลรอบชุมชนบ้านทอนนับตั้งแต่ปี 2537/2538 เป็นต้นมา การลดลงของปลาในทะเลนี้ ตามคำอธิบายของชาวประมงในชุมชนนั้น มีสาเหตุมาจากการทำประมงที่ทำลายล้างของประมงพาณิชย์ ทั้งที่มาในรูปแบบของการทำประมงอวนลากที่เข้ามาในพื้นที่ทะเลรอบชุมชน นับตั้งแต่ปี 2510 เป็นต้นมา และในรูปแบบของการทำประมง

ของเรือปั่นไฟปลากะตัก ที่เข้ามาในทะเลรอบชุมชนในช่วงปี 2538/2539 เป็นต้นมา⁵ อย่างไรก็ตาม ยังมีคำอธิบายการลดลงของปลาในทะเลชุมชนบ้านทอนอีกว่า น่าจะมีปัจจัยสืบเนื่องอีกประการหนึ่งคือ การเสื่อมสภาพของพรวนทะเล ซึ่งส่งผลให้ปลาในทะเลขาดอาหารที่ไหลลงมาพร้อมกับน้ำจากพรวนทะเล

2. **ฐานทรัพยากรที่พึ่งพิงได้แคบลง** โดยในอดีตนั้น ชุมชนบ้านทอนมิได้พึ่งพาทะเลอย่างเดียวเพื่อการยังชีพ โดยในระยะแรกเริ่มของการก่อตั้งชุมชนนั้น คนในชุมชนประกอบอาชีพทำนาควบคู่ไปกับการทำประมง การมีฐานยืน 2 ฐานนี้ส่งผลให้คนในชุมชนไม่อดขัด เพราะหากฐานหนึ่งวิกฤต ชาวประมงยังมีอีกฐานให้พึ่งพา

นอกจากอาชีพที่มี 2 ฐานแล้วในอดีตยังมีธรรมชาติให้พึ่งพา ซึ่งในที่นี้หมายถึงพื้ พืชที่ชาวบ้านพึ่งพาในอดีตได้แก่พรวนทะเล ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่มีน้ำขังตลอดทั้งปี ครอบคลุมพื้นที่อำเภอบาเจาะ อำเภอยี่งอ และอำเภอเมือง พรวนแห่งนี้ในอดีตชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้หลายด้าน เช่น การหาผลไม้ เช่น ส้มปี การจับสัตว์ เช่น นก ปลา การแปรรูปไม้ โดยเฉพาะไม้เสม็ดสามารถนำไปใช้ก่อสร้างบ้านเรือน เป็นเชื้อเพลิง (เผาถ่าน) การปลูกสัตว์ เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ จำพวก วัว ควาย การนำเอาวัสดุมาประยุกต์ ประดิษฐ์ เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการจับสัตว์น้ำ อาทิ เถาวัลย์นำมาถักเป็นแห เป็นส่วนประกอบของขั้งและนำเถาวัลย์เป็นงานหัตถกรรมจักสาน เช่น ผลิตภัณฑ์ย่านลิเภา เป็นต้น แต่หลังจากที่ได้มีการออกพระราชบัญญัติจัดตั้งนิคมสหกรณ์บาเจาะ ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2518 แล้วนั้น ได้มีการปรับปรุงพื้นที่เพื่อก่อสร้างสนามบินบ้านทอนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2525 ซึ่งเป็นการทำลายสภาพพื้นที่พรวนไปเป็นจำนวนมาก โดยที่ในปัจจุบันสภาพของความเป็นพรวนที่มีน้ำขัง ได้สูญสิ้นหมดไปแล้วประจวบกับความต้องการการพัฒนาพื้นที่พรวนให้สามารถทำการเกษตรในรูปแบบของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวด้วยการปลูกปาล์ม จึงมีการจัดสรรพื้นที่ให้แก่ราษฎรทั้งจากในพื้นที่ และนอกพื้นที่ได้เข้าทำกินโดยต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของนิคมสหกรณ์บาเจาะ ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุให้พื้นที่พรวนต้องตกอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม และชาวบ้านสามารถพึ่งพาได้น้อยกว่าแต่ในอดีต และ

3. **การเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่ายและความต้องการ** ชุมชนบ้านทอนปัจจุบันเป็นชุมชนที่อยู่ในเงื่อนไขของสังคมสมัยใหม่ ความเป็นสังคมสมัยใหม่ได้สร้างค่าใช้จ่ายและความต้องการใหม่ ๆ ให้กับชาวประมง เช่น ค่าไฟฟ้า โทรศัพท์ พัดลม และรถจักรยานยนต์ เป็นต้น ค่าใช้จ่ายและความต้องการสิ่งใหม่ ๆ ที่เพิ่มขึ้น เมื่อไปผนวกกับภาวะการลดลงของปลาในทะเล ได้ส่งผลให้สถานะความเป็นอยู่ของชาวประมงมีความอดขัดขัดสนมากกว่าที่เป็นมาในอดีต

⁵ ดูคำอธิบายการลดลงของปลาในทะเลในทำนองเดียวกันเพิ่มเติมใน Johnson 2001 และ 2000

3. การแก้ไขปัญหาความยากจนและการจัดระบบสวัสดิการ

ในภาวะทะเลิกฤติ วิธีชีวิตอดคัด้นั้น ชาวประมงดำเนินการแก้ไขปัญหา ประการแรกด้วยการอพยพไปทำมาหากินในมาเลเซีย ซึ่งนับวันจะเพิ่มปริมาณมากขึ้น ประการถัดมาคือการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อเสริมรายได้และสร้างสวัสดิการให้กับตนเองและชุมชน ในขณะเดียวกัน องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาและจัดระบบสวัสดิการให้กับคนในชุมชน คำว่า สวัสดิการหรือระบบสวัสดิการในที่นี้ใช้ในความหมายกว้าง ซึ่งหมายถึง “การส่งเสริมบริการประชาชนในทุกกลุ่มคนและชนชั้น ในทุก ๆ ด้าน ทั้งรายได้ การศึกษา สาธารณะสุข สิ่งอำนวยความสะดวก สิทธิเสรีภาพ ความปลอดภัย ความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน ทั้งนี้เพื่อประชาชนทุกคนมีความกินดีอยู่ดี มีคุณภาพชีวิตและคุณภาพสังคมที่ไม่แตกต่างกัน” (ณรงค์ เพชรประเสริฐ 2543: 211) อย่างไรก็ตาม ในการกล่าวถึงการจัดระบบสวัสดิการในชุมชนนี้ จะแยกกล่าวใน 3 ประเด็น คือ ระบบสวัสดิการที่จัดโดยภาครัฐ ระบบสวัสดิการขึ้นโดยองค์กรพัฒนาเอกชนและระบบสวัสดิการที่จัดทำโดยคนในชุมชน

1. การจัดสวัสดิการโดยรัฐ

ได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่า ชุมชนบ้านทอนเป็นชุมชนที่เก่าแก่มียุกว่า 200 ปี มากกว่าครึ่งของประวัติศาสตร์ชุมชนนั้น อาจจะกล่าวได้ว่า ระบบสวัสดิการต่าง ๆ ที่มีในชุมชนนั้นเป็นระบบสวัสดิการที่จัดขึ้นและดำเนินการโดยคนในชุมชนเอง กล่าวโดยภาพรวมแล้ว การจัดระบบสวัสดิการในความหมายกว้างที่รัฐจัดให้กับคนในชุมชนบ้านทอนเริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่รัฐเริ่มเข้ามามีบทบาทในการคุ้มครองปกครองชุมชนในรูปของการจัดตั้งระบบผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน การจัดระบบสวัสดิการที่โดดเด่นอีกประการของรัฐในชุมชนก็คือ การจัดระบบการศึกษาแผนใหม่ให้กับชุมชน ซึ่งก็คือ การจัดตั้งโรงเรียนสมัยใหม่ขึ้นในชุมชน นั่นคือ การตั้งโรงเรียนประถมศึกษาขึ้นในชุมชน(ก่อตั้งเมื่อประมาณ 100 กว่าปีที่ผ่านมา) อย่างไรก็ตาม จุดเปลี่ยนสำคัญที่เกิดขึ้นกับชุมชนก็คือ เหตุการณ์การประกาศตั้งสหกรณ์นิคมบาเจาะ (ปี 2518) การก่อสร้างสนามบิน (2525) การก่อตั้งศูนย์ศิลปชีพบ้านทอน (2526) ได้ส่งผลให้รัฐเข้ามาสนใจดูแลและจัดสวัสดิการให้กับคนในชุมชนหลากหลายด้าน รวมไปถึงการจัดตั้งองค์กรชุมชนด้านต่าง ๆ ขึ้นมาจัดการและแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน อาทิ

1) การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ในปัจจุบันชุมชนบ้านทอนได้รับบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานอย่างครบครันและสะดวกสบาย เช่น การมีถนนลาดยางเข้าถึงชุมชน การมีโทรศัพท์เข้าถึงชุมชน (ตั้งแต่ปี 2531) มีไฟฟ้าใช้ (เริ่มปี 2522) มีสถานีอนามัยประจำหมู่บ้าน(ก่อตั้งเมื่อปี 2510) มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชน (เมื่อปี 2532) กล่าวโดยรวมบ้านทอนในปัจจุบันได้รับการบริการโครงสร้างพื้นฐานคล้ายกับชุมชนชานเมืองทั่ว ๆ ไป⁶

⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในขัมขุ สาธุ 2544

2) การจัดตั้งกลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มนี้เกิดจากการสนับสนุนของประมงจังหวัด เมื่อประมาณ 7 - 8 ปีมา กรมประมงได้จัดสรรงบประมาณจำนวน 300,000 บาท ให้ชาวประมงกู้ยืมไปซื้อเครื่องมือประมง การฝึกอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล การออกตรวจจับเรือประมงพาณิชย์ที่ลักลอบรุกร้าเข้าทำการประมงในเขตอนุรักษ์ 3,000 เมตรก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างถาวร

3) การจัดตั้งกลุ่มเรือกอและจำลอง ได้รับการสนับสนุนจาก 2 หน่วยงานหลัก คือ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเป็นผู้สนับสนุนเงินงบประมาณ กลุ่มนี้มีสมาชิกจำนวน 30 คน ส่วนอีกกลุ่ม ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนเป็นผู้สนับสนุน มีสมาชิกกลุ่มจำนวน 15 คน รูปแบบการสนับสนุนโดยสำนักงานพัฒนาชุมชน ด้วยวิธีการจัดจ้างผู้ที่มีความชำนาญ ฝีมือดี จากในหมู่บ้านเป็นครูผู้สอนให้กลุ่มผู้สนใจ กลุ่มเป้าหมายโดยมากจะเป็นกลุ่มเยาวชน สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ คนที่มีฝีมือดีมักจะได้รับารอุดหนุนด้วยการสั่งให้ผลิตจากกลุ่มคนภายนอกในปริมาณที่มียอดการสั่งจองสูงกว่า คนที่มีฝีมือความประณีตการผลิตในมาตรฐานต่ำ โดยที่คนกลุ่มหลังนี้มักเกิดความท้อแท้หมดกำลังใจ ขาดความหนักแน่นที่จะผลิตงานอีกต่อไป เป้าหมายหลักของกลุ่มคือ การผลิตเรือกอและจำลองจำหน่าย ในราคาที่เริ่มตั้งแต่ 250 บาทขึ้นไปถึงกว่า 10,000 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาด ความประณีต การแกะสลักลวดลายของนายช่างทำเรือ

4) การจัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์กระจูด จัดตั้งขึ้นเมื่อประมาณปี 2536 ได้รับการสนับสนุนหลักจากโครงการศิลปชีพสวนจิตลดา โดยที่ครูศิลปชีพมีบทบาทหน้าที่ในการจัดเตรียม และการจัดการกระบวนการผลิต การตลาดทั้งหมด ในปัจจุบันกลุ่มผลิตภัณฑ์กระจูดมีสมาชิกประมาณ 40 คน ส่วนของสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสมาชิก สมาชิกได้รับค่าตอบแทนต่อชิ้นงานในราคาต่ำ และมีผลต่อสุขภาพการทำงาน ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคือ กระจูดที่นำมาใช้ผลิตมีจำนวนลดน้อยลงหายากและราคาแพง อีกทั้งตลาดยังมีอย่างจำกัดไม่กว้างขวาง และหลากหลายมากนักมีการทำในหลากหลายรูปแบบ เช่น เสื่อ กระเป๋า ของใส่แว่นตา ฯลฯ ขึ้นอยู่กับการสั่งซื้อของผู้ซื้อ

5) การจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพ โดยการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน ได้แก่ โครงการเลี้ยงเปิดเลี้ยงไก่ ของหน่วยงานปศุสัตว์ การฝึกอบรมการทำขนม การทำอาหาร ให้กับกลุ่มแม่บ้าน โดยศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน เป็นต้น

6) การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เป็นโครงการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุที่ยากจนหรือถูกทอดทิ้ง ขาดผู้อุปการะเลี้ยงดูหรือไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ โดยจัดสรรเป็นเงินให้ผู้สูงอายุคนละ 300 บาท ผู้ที่ได้รับการสงเคราะห์ในชุมชนบาททองปัจจุบัน มีทั้งหมด 16 คน เป็นชาย 3 คน หญิงจำนวน 13 คน

7) การสงเคราะห์และจัดสวัสดิการคนพิการ กรมประชาสงเคราะห์ได้เริ่มดำเนินโครงการดังกล่าวนับตั้งแต่ปี 2534 เป็นต้นมา แต่โครงการดังกล่าวเริ่มเข้ามาดำเนินการในชุมชนบ้านทอง เมื่อประมาณปี 2537 มีกลุ่มเป้าหมายผู้ที่ได้รับการสงเคราะห์รวม 8 คน โดยกลุ่มเป้าหมายจะได้รับเงินสงเคราะห์เดือนละ 800 บาท แต่ในความเป็นจริงกลุ่มเป้าหมายทั้ง 8 คน ได้รับการสงเคราะห์ เพียงครั้งเดียว คือ คนละ 800 บาท

2. สวัสดิการโดยองค์กรสาธารณะกุศลและองค์กรพัฒนาเอกชน

องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) องค์กรแรกที่เข้าไปทำงานร่วมกับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดนราธิวาส คือ โครงการศึกษาวิจัยสภาพชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดนราธิวาส (ต่อมาเปลี่ยนไปใช้ชื่อ โครงการเสริมการพัฒนาอาชีพชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดนราธิวาส) เริ่มเข้าไปทำงานครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2539 บทบาทการทำงานหลักของ NGO โดยเป้าหมายก็คือ

- การสนับสนุนและเสริมสร้างการทำงานให้กับองค์กรชาวประมงพื้นบ้านให้เกิดความคล่องตัว และสามารถเคลื่อนไหวไปในทิศทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเล และการเสริมศักยภาพการบริหารจัดการองค์กรในด้านต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และชาวประมงพื้นบ้านได้มีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม
- พัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน (ผู้นำชาวประมง) บุคลากรชุมชน เพื่อเป็นแกนหลักในการพัฒนาชุมชน
- สำรวจข้อมูลชุมชน ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของสัตว์น้ำ ข้อมูลฐานทรัพยากร ข้อมูลการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน เพื่อวางแผนการพัฒนาชุมชน และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน
- จัดประชุมภาคีรัฐ เพื่อให้รัฐบาลรับทราบปัญหาที่แท้จริงของชาวประมงและการแก้ไขปัญหา ร่วมกับชุมชนประมง เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเล รวมไปถึงการจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน การปรับเปลี่ยนหรือปฏิรูปกฎหมายประมงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน และ
- สนับสนุนการพึ่งตนเองของชุมชน ในรูปของการสนับสนุนส่งเสริมการก่อตั้งและจัดการกองทุนหมุนเวียนเครื่องมือประมง กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ ร้านค้าและธุรกิจชุมชน ซึ่งจะกล่าวถึงโดยละเอียดในส่วนถัดไป

นอกจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ชุมชนบ้านทอนยังได้รับการสนับสนุนหรือสวัสดิการจากองค์กรสาธารณะกุศลอีกองค์กร ซึ่งรู้จักโดยคนในชุมชนในนามของเงินอาหรับ (เยอะมาล) เพื่อสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนตามภารกิจทางศาสนา เช่น สร้างมัสยิด สงเคราะห์ เด็กกำพร้า เงินดังกล่าวมีจำนวนมหาศาล แต่ไม่อาจจะทราบจำนวนที่แน่ชัด ธรรมชาติของเงินจำนวนนี้ที่ชุมชนรับทราบก็คือเงินสงเคราะห์เด็กกำพร้าในชุมชนในรูปของค่าเล่าเรียน และเงินที่เข้ามาสนับสนุนการก่อตั้งร้านจารีกัต คำว่าจารีกัต หมายถึงการร่วมมือกันทำ เช่น ลงทุนร่วมกัน เมื่อได้กำไรก็แบ่งปันกันและกันอย่างเท่าเทียม ร้านจารีกัตคือรูปแบบหนึ่งของสหกรณ์ร้านค้า ก่อตั้งในชุมชนเมื่อปี 2537 กิจกรรมหลักคือ การซื้อสินค้าต่าง ๆ เช่น น้ำมันพืช ข้าวสาร น้ำตาล สบู่ ยาสีฟัน มาขาย เมื่อได้กำไรก็แบ่งปันกันและกัน ร้านดังกล่าวบริหารในรูปของคณะกรรมการ 4-5 คน อย่างไรก็ตาม ร้านดังกล่าวมีอายุอยู่แค่ 1 ปี เพราะเมื่อครบปีไม่ทราบว่ากำไรไปอยู่ที่ไหนท้ายสุดจึงล้มเลิกกันไป

3. สวัสดิการโดยชุมชน

สวัสดิการโดยชุมชน อาจจะแบ่งกว้าง ๆ ได้ 2 รูปแบบคือ สวัสดิการที่สืบทอดทางวัฒนธรรม และระบบสวัสดิการที่ก่อตั้ง/จัดตั้งขึ้นใหม่ ระบบสวัสดิการที่สำคัญ ๆ มีอาทิ

1) **สวัสดิการชุมชนในรูปของซากัต** คำว่า Zakat หรือ Zaakat โดยความหมายในทางภาษามุ่งหมายถึง การเติบโต หรือ การเพิ่มขึ้น (ของความดี) บริสุทธิ์ หรือการทำให้บริสุทธิ์ ดังนั้น การทำซากัตหรือการให้ซากัตจึงมีความหมายที่หมายถึงการทำให้ทรัพย์สินสมบัติของผู้ให้นั้นบริสุทธิ์ หรือหมายถึงการสร้างหรือการทำความดี การจัดความโลภ ความอิจฉาริษยา

ซากัตเป็นหน้าที่ที่ชาวมุสลิมทุกคนผู้ที่มีรายได้ต้องสงเคราะห์ให้กับผู้ด้อยโอกาสปีละร้อยละ 2.5 ของรายได้ ซากัตดังกล่าว ผู้ที่ควรได้รับซากัตจัดแยกประเภท ได้ 8 กลุ่มหลัก คือ 1) ผู้ที่ไม่มีทรัพย์สินและเครื่องมือในการดำรงชีพ 2) ผู้ที่ไม่มีเครื่องมือในการดำรงชีพอย่างเพียงพอกับความต้องการพื้นฐาน 3) ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เก็บรวบรวมซากัต 4) ผู้ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม 5) ผู้ที่ต้องการปลดปล่อยตนเองออกจากความเป็นทาส (ในสิ่งคโปรผู้ที่ได้รับซากัตในกลุ่มนี้ในปัจจุบันคือผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือเพื่อการศึกษาต่อ หรือเพื่อเพิ่มมาตรฐานการดำรงชีพของตน 6) ผู้ที่มีหนี้สิน 7) ผู้ต่อสู้ตามแนวทางของอัลเลาะห์ และ 8) คนจรจัดไร้เงินซากัต ที่ทำในชุมชนบ้านทอนนั้น ทำใน 2 รูปแบบ คือ การสงเคราะห์ให้กับคนยากจนโดยตรงและให้ผ่านมัสยิด อย่างไรก็ตาม ซากัตยังปรากฏในกิจกรรมที่ดำเนินการในกลุ่มต่าง ๆ ของประมงพื้นบ้าน ที่จะกล่าวถึงในช่วงถัดไป

2) **การจัดการศึกษาโดยชุมชน** การจัดการศึกษาโดยชุมชนเป็นภารกิจที่ชุมชนมุสลิมทุกชุมชนจะต้องจัดให้กับลูกหลานหรือเยาวชนของชุมชน ชุมชนบ้านทอนก็เช่นเดียวกัน ในปัจจุบันโรงเรียนที่ทำหน้าที่ดังกล่าวก็คือ โรงเรียนดาดิคามัสยิดมุฮัมมาดี ซึ่งเป็นโรงเรียนสอนศาสนาแก่เยาวชน ที่เน้นการสอนเบื้องต้นด้านศาสนาและจริยธรรม รับนักเรียนตั้งแต่อายุ 5 ปีขึ้นไป ในปัจจุบันโรงเรียนมามีนักเรียนรวมทั้งสิ้น 265 คน แบ่งเป็น 9 ห้องเรียน และมีครูผู้สอนรวม 12 คน

3) **การก่อตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์** ก่อตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือผู้ยากลำบาก โดยมีทุกครัวเรือนของหมู่บ้านเป็นสมาชิกกลุ่ม ผู้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ขึ้นในครั้งแรกประกอบด้วย โต๊ะครูอุสมาน บินโม๊ะ จากกลุ่มบ้านลาซอฮ์มีอแด ได้ก่อตั้งมาเป็นเวลากว่า 10 ปีแล้ว เป้าหมายหลักคือ การช่วยเหลือครอบครัวคนเสียชีวิต กล่าวคือ ถ้าหากมีคนในหมู่บ้านได้เสียชีวิตลงไป ก็จะมีการเรียกเก็บเงินในแต่ละครอบครัว ๆ ละ 5 บาท เพื่อนำไปเป็นค่าใช้จ่าย ช่วยเหลือในการทำศพให้กับผู้ตาย ปัจจุบันยอดเงินที่เก็บได้เพื่อช่วยเหลือคนตาย สามารถเก็บได้ครั้งละประมาณ 6,000 บาท

4) **กลุ่มกองทุนหมุนเวียนเครื่องมือประมงพื้นบ้าน** ก่อเกิดในรูปของกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2539 โดยการสนับสนุนจากโครงการเสริมการพัฒนาอาชีพชาวประมงพื้นบ้าน โดยเป้าหมายระยะแรกของการตั้งกลุ่ม คือ การรวมกลุ่มเพื่อคิดค้น การแก้ไขปัญหา ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งทะเล กลุ่มประมงพื้นบ้านมีสมาชิกรวม 41 คน ในปี 2543 กลุ่มได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนพัฒนาสังคมรวมจำนวนเงินทั้งสิ้น 535, 000 บาท แยกเป็นงบเครื่องมือประมง 360, 000 บาท งบฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล 78, 000 บาท และงบศึกษาดูงาน 97,000 บาท กลุ่มมีกิจกรรมหลักที่ดำเนินการคือ

- ประสานงานกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อปฏิบัติการตรวจจับเรือประมงพาณิชย์ ที่มักจะรุกล้ำเข้ามาทำการประมงในเขตอนุรักษ์ 3,000 เมตร
- กิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งทะเล โดยการจัดให้มีโครงการวางซั้ง(ปะการังเทียมแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน), การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ
- กิจกรรมพัฒนาบุคลากร โดยการจัดให้มีการประชุมสัมมนาทั้งภายในชุมชน และเข้าร่วมกับกลุ่มบุคลากรภายนอกชุมชน การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน โดยเป้าหมายของกิจกรรมดังกล่าวก็เพื่อให้ชาวประมงได้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาในชุมชนของตนเอง ได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมและเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น
- กิจกรรมการให้สมาชิกกู้ยืมเงินเพื่อจัดซื้อเครื่องมือประมง ในลักษณะหมุนเวียน

5) กลุ่มออมทรัพย์ชาวประมงพื้นบ้าน มีสมาชิกจำนวน 42 คน โดยที่สมาชิกแต่ละคนต้องออมเงินคนละ 20 บาทต่อเดือน โดยดำเนินการมาแล้วรวมระยะเวลา 17 เดือน จึงยังไม่มีกรเปิดให้กู้ยืมเงินแก่สมาชิก การดำเนินการในปัจจุบัน กลุ่มได้นำยอดเงินสะสมทั้งหมดไปซื้อน้ำมันหล่อลื่น(เครื่องยนต์เรือ, รถมอเตอร์ไซด์) มาจำหน่ายภายในกลุ่ม และคนในชุมชนที่ต้องการอุดหนุน โดยได้ดำเนินการผ่านมากกว่า 1 ปี กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมนำร่อง สมาชิกในกลุ่มมีเป้าหมายร่วมกันว่า เป็นกองทุนที่สามารถช่วยเหลือสมาชิกในด้านค่าเจ็บป่วย, ค่าช่วยเหลือเล่าเรียนบุตร, หรือในกรณีที่สมาชิกเสียชีวิต ได้ในอนาคต

6) กองทุนธุรกิจแปปลาสัตว์น้ำ ก่อตั้งในปี 2545 มีสมาชิกจำนวน 11 คน ก่อตั้งด้วยวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพิ่มรายได้ให้กับชาวประมง 2) ให้ชาวประมงรู้จักทำงานเป็นกลุ่ม 3) ต่อรอง/เพิ่มราคาสัตว์น้ำ และ 4) เป็นกองทุนสมทบการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง คนที่มาเป็นสมาชิกกลุ่มจะต้องปลดหนี้กับเจ้าเก่าให้หมดสิ้นก่อน และเงินที่กลุ่มนำไปปลดหนี้ นั้น ก็เป็นเงินที่หยิบยืมมาจากกองทุนหมุนเวียนเครื่องมือประมง ซึ่งเป็นการยืมในนามของกลุ่มต่อกลุ่ม ในการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองขายสัตว์น้ำกับเจ้าเก่า นั้น ทางกลุ่มพบว่าเงินกำไรเข้ากลุ่มอย่างต่อเนื่อง มีพลังในกลุ่ม และที่สำคัญได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการการทำธุรกิจ เห็นทิศทางในการกำหนดชีวิตของตนเอง ในปัจจุบันกลุ่มมียอดเงินสะสมจำนวนกว่า 10,000 บาท และโดยแนวโน้มของเงินก้อนดังกล่าวจะนำไปสู่การทำธุรกิจค้าขายน้ำมัน

7) กลุ่มแม่บ้านประมงพื้นบ้าน ในขณะที่กลุ่มพ่อบ้านมีการดำเนินกิจกรรมด้านกองทุน ทางแม่บ้านก็มีการรวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญได้แก่

- กิจกรรมออมทรัพย์ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2544 ก่อตั้งด้วยวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ฝึกให้สมาชิกรู้จักการออม 2) ให้แม่บ้านกู้ยืมเพื่อการศึกษาของบุตร 3) ให้สมาชิกกู้ยืมในกรณีฉุกเฉิน และ 4) ฝึกให้สมาชิกรู้จักประหยัดอดออม กลุ่มออมทรัพย์เริ่มต้นด้วยการให้สมาชิกถือหุ้น หุ้นละ 30 บาท คนหนึ่งถือหุ้นได้ไม่เกิน 3 หุ้น สมาชิกต้องส่งเงินสัจจะเดือนละ 30 บาท ปัจจุบันกลุ่มมีเงินสะสมรวมประมาณ 3, 000 บาท สมาชิก 20 คน ดำเนินการจัดการในรูปของกรรมการ ซึ่งประกอบด้วยประธาน รองประธาน เลขานุการ เหนียวิน และฝ่ายประสานงาน

- กิจกรรมแปรรูปสัตว์น้ำ เริ่มดำเนินกิจกรรมในรูปของกลุ่มเมื่อปี พ.ศ. 2544 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สร้างรายได้เสริมให้กับสมาชิก 2) ให้สมาชิกใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ 3) ให้สมาชิกรู้จักการค้าขายรวมกลุ่ม 4) ให้สมาชิกรู้จักทำงานเป็นกลุ่ม 5) ให้สมาชิกสามัคคีกัน และ 6) ให้สมาชิกมีความเห็นอกเห็นใจกัน กลุ่มดำเนินการในรูปของคณะกรรมการในลักษณะเดียวกันกับกิจกรรมออมทรัพย์ ปัจจุบันกิจกรรมแปรรูปสัตว์น้ำมีสมาชิกรวม 12 คน กิจกรรมที่ทำคือ แปรรูปสัตว์น้ำตามฤดูกาล เช่น การทำปลาหวาน และปลาทุเค็ม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ปัญหาหลักของกลุ่มก็คือ ปัญหาด้านการตลาด เพราะแปรรูปสัตว์เสร็จไม่รู้ว่า จะนำไปขายที่ไหน

4. ประสิทธิภาพการจัดระบบสวัสดิการชุมชน

ข้อมูลในตอนต้นที่สาม ชี้ให้เห็นว่า ปัจจุบันชุมชนบ้านทอนได้รับบริการสวัสดิการจากทั้งที่ดำเนินการโดยรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรสาธารณะกุศล และระบบสวัสดิการที่จัดขึ้นโดยคนในชุมชน ในส่วนที่สนับสนุนที่จะประเมินประสิทธิภาพของระบบสวัสดิการต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน โดยเริ่มจากประเมินประสิทธิภาพระบบสวัสดิการโดยภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรสาธารณะกุศล และระบบสวัสดิการที่จัดขึ้นโดยคนในชุมชน ตามลำดับ

ในส่วนที่สาม จะเห็นได้ว่า มีหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงาน ที่ให้การสนับสนุนการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านท้องถิ่น โดยผ่านกรมต่าง ๆ มาจนถึงในระดับจังหวัด ส่วนใหญ่ชาวบ้านมักสะท้อนให้ฟังว่า ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ เพราะเป็นการทำงานที่เป็นเน้นเฉพาะด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่ไม่ได้เป็นการพัฒนาความรู้ความสามารถให้กับคน การที่บุคลากรรัฐเน้นการทำงานกับผู้นำทางการของชุมชน เช่น กำนัน สมาชิก อบต. ผลประโยชน์โดยรวมไม่กระจายไปสู่ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจริงของหมู่บ้าน แต่ในทางกลับกัน ผลประโยชน์เหล่านั้น ก็ไปกระจุกตัวอยู่กับญาติพี่น้องของผู้นำทางการเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังรูปธรรมของการช่วยเหลืออย่าง กองทุนเครื่องมือประมงที่สนับสนุนโดยประมงจังหวัด จำนวนเงิน 300,000 บาท ในการประชุมเพื่อคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมที่จะได้รับเงินอุดหนุนคนละ 10,000 บาท สำหรับการไปจัดซื้อเครื่องมือประมงนั้นกลับปรากฏว่าสมาชิกที่ได้รับเงินเป็นผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพทำการประมงก็มีรวมปะปนอยู่ด้วย ในส่วนของสมาชิกที่ได้รับเงินไปแล้วก็ไม่นำเงินมาส่งคืนกลุ่ม รวมทั้งคณะกรรมการกลุ่มก็ขาดความรู้ความสามารถในทางบริหารจัดการที่ดี ดังนั้นจึงทำให้กลุ่มต้องล้มลงในที่สุด แม้กระทั่งโครงการส่งเสริมการเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ให้กับชาวบ้าน โดยข้อเท็จจริงที่ชาวบ้านสะท้อนออกมาก็คือว่าพันธุ์เป็ดไก่ได้รับการสนับสนุนแบบให้เปล่า แต่ไม่มีทุนสำหรับซื้ออาหารมาเลี้ยงให้โตเต็มวัย ประกอบกับยังไม่รู้ว่าตลาดรับซื้ออยู่ที่ไหน นาน ๆ ที่จะเห็นเจ้าหน้าที่เข้ามาติดตามการทำงานบ้างสักครั้งสองครั้ง

แม้แต่โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรม ที่ได้รับการสนับสนุนหลัก จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่ให้การสนับสนุนในรูปของการก่อสร้างอาคารรวมทั้งสิ้น 10 หลัง เพื่อเป็นสถานที่จัดแสดงสินค้าของหมู่บ้าน

ปัจจุบันยังไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ เพราะผู้ที่รับผิดชอบขาดความชัดเจนในบทบาทหน้าที่ของตนเอง จึงเป็นที่สำหรับแพะใช้พักอาศัยหลบซ่อนไปในที่สุด หรือแม้แต่โครงการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำของประมงจังหวัด ที่ได้มีการปล่อยพันธุ์กุ้งแชบ๊วย เต่า ฯลฯ โดยเฉพาะกุ้งแชบ๊วย ชาวบ้านสะท้อนให้ฟังอยู่บ่อย ๆ ว่า ไม่เคยจับได้เลย ที่จับได้นั้นมักจะเป็นกุ้งตามธรรมชาติเสียมากกว่า การกระทำของกรมประมง เป็นการใช้งบประมาณที่สิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ ถ้าหากหน่วยงานรัฐยังคงการแก้ไขปัญหามาแบบเก่าไม่ถูกที่คันอย่างที่ยกยอกมาแล้วนั้น การเข้ามาทำมาหากินในเขตอนุรักษ์ของเรืออวนลาก เรืออวนรุน และเรือปั่นไฟปลากะตัก ก็ยังคงดำรงอยู่อย่างมิหมดสิ้นไป ซึ่งเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเดือดร้อนที่จะมีเป็นเงาตามตัวชาวบ้านคนเล็กน้อยต่อไปอีกนาน

กิจกรรมหลายกิจกรรมที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ แต่ทว่าผลของกิจกรรมนั้น ๆ ไม่ตอบสนองต่อชาวบ้านมากนัก อาจจะเป็นเพราะว่า มีคนที่หวังดี ที่ต้องการให้หมู่บ้านได้รับการพัฒนาเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ในขณะเดียวกันกลับละเลยในกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่ได้สอบถามชาวบ้านว่า ปัญหา และความต้องการที่แท้จริงคืออะไร หรือไม่ก็ผู้นำมักจะเป็นผู้ที่กำหนด และตัดสินใจแทนชาวบ้านว่า ชุมชนควรหรือไม่ควรพัฒนาไปในทิศทางใด ในกระบวนการของการผลิตซ้ำโดยกลุ่มผู้นำดังที่ได้กล่าวมา โดยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม แต่โดยข้อเท็จจริงก็คือชาวบ้านต้องฟัง และเชื่อผู้นำ ถ้าใครแข็งกระด้างต่อผู้นำ ก็จะถูกขูดโอกาสการสนับสนุนช่วยเหลือจากผู้นำได้ ในทางความเป็นจริงแล้ว การพึ่งพิงระหว่างผู้นำกับชาวบ้านนั้นเป็นระบบที่ค่อนข้างซับซ้อน เท่าที่พบเห็นมีชาวบ้านไม่มากนักที่กล้าคัดค้านต่อผู้นำ ซึ่งผู้ที่กล้าคัดค้าน และต่อกรนั้นจะเป็นผู้ที่มีศักยภาพอย่างเปรียบพร้อมรอบด้าน จึงกล้าที่จะถ่วงดุลกับผู้นำได้ ในการทำกิจกรรมที่ไม่ค่อยสอดคล้องต่อความต้องการของชุมชนนั้น มักมีเสียงสะท้อนอยู่เสมอว่า “พวกเราไม่มีอะไรจะกินกัน แต่ทำไม? หน่วยงานภายนอกและผู้นำ จึงให้ความสนใจการพัฒนาด้านความสะอาดของชุมชนมากกว่าปัญหาปากท้องของคนในชุมชนเสียยิ่งกว่า”

ในการดำเนินโครงการที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันนั้นจะสังเกตได้ว่า เป็นการทำกิจกรรมเพื่อกิจกรรม คือ ทำแบบให้เสร็จ ๆ ไป ผ่าน ๆ ไป ตามงบประมาณที่ตั้งไว้ให้หมด เช่น กองทุนเครื่องมือประมง พอได้รับเงินสนับสนุนแล้ว เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องโดยตรงก็จะไม่มีการติดตามการทำงานอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้คณะกรรมการกองทุนบริหารไม่เป็นจัดการไม่ถูก เพราะไม่มีเวทีการเตรียมเพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน ผลที่เกิดขึ้นก็คือมีความพร้อมน้อยมาก ในขณะที่ความต้องการนั้นมีสูง

จากข้อมูลในส่วนที่สามจะเห็นได้ว่า องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรสาธารณกุศลที่มีบทบาทในชุมชน มีอยู่ 2 องค์กร คือ องค์กรที่คนในชุมชนเรียกว่า เยอะมาลและโครงการเสริมการพัฒนาอาชีพของชาวประมง องค์กรแรกสนับสนุนชุมชนในรูปของการให้การสงเคราะห์มากกว่าการมุ่งเน้นการพัฒนาชุมชน เงินที่ให้การสนับสนุนจึงขาดการติดตาม จึงส่งผลให้กิจกรรมที่สนับสนุนไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากการล้มของกลุ่มาล และการสงเคราะห์เด็กกำพร้า ที่ให้บริการอย่างไม่ทั่วถึงแก่กลุ่มเป้าหมายหรือถึงเด็กกำพร้าที่แท้จริง ตามความเห็นของคนในชุมชน เงินสวัสดิการดังกล่าว มักจะตกถึงเฉพาะเด็กกำพร้าที่เป็นญาติกับคนที่จัดการเงินกองทุนสงเคราะห์เด็กกำพร้าเท่านั้น

องค์กรพัฒนาเอกชน แม้จะมีงบประมาณและบุคลากรจำกัด แต่มีจุดเด่นตรงที่การติดตามและร่วมคิดค้นดำเนินกิจกรรมกับองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ระเบียบสวัสดิการที่สนับสนุนหรือดำเนินการโดยองค์กรในชุมชน ดังนั้น การประเมินศักยภาพของระบบสวัสดิการที่สนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาเอกชน จึงไม่อาจจะแยกขาดจากประสิทธิภาพของระบบสวัสดิการที่ดำเนินการโดยองค์กรชาวประมงพื้นบ้าน

ระบบสวัสดิการที่มีอยู่และดำเนินการโดยคนในชุมชนนั้น แยกเป็นระบบสวัสดิการที่สืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ซากัดและการจัดการการศึกษาโดยชุมชน การจัดการศึกษาโดยชุมชน มีส่วนอย่างสำคัญในการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอน ข้อปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ซากัดในชุมชนปัจจุบัน แม้จะมีปัญหาในการจัดการ คือ เด็กที่ยากจนหรือเด็กกำพร้าที่แท้จริงบางคนไม่สามารถเข้าถึงได้ แต่ซากัดก็เป็นพื้นฐานให้การพัฒนาหรือการจัดสวัสดิการให้กับชุมชนที่ปรากฏในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มประมงพื้นบ้าน

กิจกรรมหลักที่ดำเนินการโดยกลุ่มประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน แยกได้เป็น กิจกรรมหลัก คือ กองทุนหมุนเวียนเครื่องมือประมง กิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเล กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์และกิจกรรมแปรรูป กิจกรรมกองทุนหมุนเวียนเครื่องมือประมง พัฒนาต่อยอดจากงานที่ราชการทำ คือ การให้การสนับสนุนงบประมาณซื้อเครื่องมือการทำประมงให้แก่ชาวประมงพื้นบ้าน แต่การสนับสนุนนี้ สนับสนุนตามแบบแผนการทำงานของราชการ คือ ให้การสนับสนุนชาวบ้านในรูปของกลุ่ม (ที่บริหารจัดการ) ในรูปของการสงเคราะห์ คือให้แล้วจบและหมดไป การให้ทุนสนับสนุนในลักษณะนี้ชาวประมงพื้นบ้านเห็นว่าไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืนของกองทุน จึงเริ่มคิดค้น (ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน) จัดทำกองทุนหมุนเวียนเครื่องมือประมง ความคิดการจัดตั้งกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมกองทุนหมุนเวียนนั้นเริ่มมาตั้งแต่ระยะแรกเริ่มที่ องค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปทำงาน (ปี 2539) ก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างและมีกิจกรรมของกลุ่มที่ชัดเจนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2543 กล่าวในแง่นี้หมายความว่ากลุ่มมิได้เกิดขึ้นด้วยการบริหารจัดการแต่ผ่านกระบวนการเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะศักยภาพในการทำงานพัฒนาชุมชนและสำนึกการเสียสละเพื่อส่วนรวม ปัจจุบันกลุ่มนี้มีสมาชิกรวม 41 คน กิจกรรมหลักที่กลุ่มทำและถือเป็นความภาคภูมิใจของกลุ่มก็คือ การร่วมไม้ร่วมมือกันคิดค้นโครงการและเขียนโครงการขอการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนพัฒนาสังคม ซึ่งริเริ่มคิดโครงการมาตั้งแต่ปี 2540 จนกระทั่งได้รับการสนับสนุนในปี 2543 ด้วยจำนวนเงินทั้งสิ้น 535,000 บาท ตามที่กล่าวถึงไปแล้วข้างต้น ในจำนวนนี้ 360,000 บาท เป็นของกิจกรรมกองทุนหมุนเวียนเครื่องมือประมง งบดังกล่าวบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการ เงินจำนวนนี้คณะกรรมการเลือกจัดสรรให้กับสมาชิกที่มีเรือก่อน 36 คน คนละ 10,140 บาท เงินที่กู้ยืมนี้ต้องหมุนกลับเข้ามาที่กลุ่ม เพื่อให้คนอื่นยืมต่อ โดยที่สมาชิกผู้กู้ยืมนั้นต้องคืนเงินให้กับกลุ่มเดือนละ 250 บาท จนกว่าจะครบจำนวน การคืนเงินในแต่ละเดือนนั้น สิ่งที่สมาชิกทุกคนต้องทำคือการให้เงินสัจจะออมทรัพย์ต่อกลุ่มเดือนละ 20 บาท การหมุนคืนเงินในลักษณะนี้จะทำให้เงินนั้นคงอยู่กับกลุ่มสืบเนื่องและยั่งยืน

จุดเด่นของกองทุนนี้ก็คือ เป็นกองทุนที่ชาวบ้านจัดการกันเอง กำหนดระเบียบข้อตกลงกันเอง ดังนั้น กิจกรรมของกลุ่มจึงมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชน ที่สำคัญได้แก่ การกู้ยืมนี้เป็นการกู้ยืมที่ไม่มีดอกเบี้ย ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิบัติของชาวมุสลิม ที่ไม่คิดดอกเบี้ยในการให้คนอื่น

กู้ยืมเงิน และยึดหยุ่นในแง่ที่สมาชิกผู้กู้ยืมไม่ต้องไม่ต้อคืนเงิน 250 บาททุกเดือนในรอบปี คือ 1 ปีคืนเงิน 9 เดือน ส่วนอีก 3 เดือนผู้กู้ไม่ต้องคืนเงินเพราะเป็นช่วงมรสุม ออกทะเลไม่ได้

จุดเด่นประการสำคัญก็คือ ความไม่หยุดนิ่งของกิจกรรม ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่ได้บริหารจัดการแก้ไข ปัญหาหรือดำเนินกิจกรรมเอง ทำให้ชาวประมงได้เรียนรู้และขยายกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง ซึ่งเห็นได้จากการขยายกิจกรรมของกลุ่มไปสู่กิจกรรมอื่น เช่น ในช่วงทำกิจกรรมกองทุนหมุนเวียนแล้ว สมาชิกของกลุ่มกำหนดให้เก็บเงินคืนจากสมาชิกพร้อมกับเงินสัจจะ 20 บาทต่อเดือน เมื่อเก็บมาแล้ว กรรมการกลุ่มก็ร่วมกันคิดว่า เงินจำนวนนี้เก็บไว้เฉย ๆ ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้กรรมการจึงพูดคุยและคิดค้นกิจกรรมที่จะสร้างดอกผลให้กับสมาชิก กิจกรรมที่คิดค้นขึ้นมาก็คือ กิจกรรมการทำธุรกิจน้ำมันเครื่อง(เรือ) นั่นก็คือ การที่กลุ่มไปซื้อ น้ำมันเครื่องในราคาส่ง และขายให้กับสมาชิกในราคาปลีก ซึ่งส่งผลให้กลุ่มมีรายได้จากความแตกต่างของราคา

ความต่อเนื่องหรือการขยายกิจกรรมนี้ เห็นได้ชัดจากการที่กลุ่มประมงพื้นบ้านขยายกิจกรรมของตน ออกไปเป็นกิจกรรมแพปลาและกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ รวมไปถึงการให้การสนับสนุนกลุ่มแม่บ้านประมงพื้นบ้านดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ออมทรัพย์ และแปรรูสัตว์น้ำตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

จุดเด่นประการถัดมาของกลุ่มก็คือ การกำหนดเป้าหมายที่จะคืนกำไรให้กับชุมชนในรูปของซากัต คือ ร้อยละ 2.5 ของรายได้ทั้งหมดของการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม อย่างไรก็ตามแล้ว แม้ว่าในปัจจุบันกิจกรรมของกลุ่มประมงพื้นบ้านยังไม่สามารถที่ครอบคลุมการแก้ไขและเยียวยาปัญหาของชาวประมงได้ทุกด้าน แต่การขยายกิจกรรมต่อเนื่องอย่างที่ว่าชาวประมงพื้นบ้านกำลังทำอยู่ก็อาจจะกล่าวได้ว่าในอนาคต การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มคงจะสามารถขยายไปครอบคลุมกิจกรรมการให้สวัสดิการชุมชนได้อย่างทั่วถึง

กิจกรรมที่ถือว่าโดดเด่นอีกประการของกลุ่มประมงพื้นบ้านก็คือ กิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งทะเล ซึ่งประกอบด้วยการจัดให้มีโครงการวางซั้ง การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การประสานงานกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อปฏิบัติการตรวจจับเรือประมงพาณิชย์ ที่มีจะรุกล้ำเข้ามาทำการประมงในเขตอนุรักษ์ 3,000 เมตร

การทำซั้งหรือวางซั้งเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นในชุมชนมาเป็นระยะเวลายาวนาน หรืออาจกล่าวได้ว่ามีมาพร้อมกับการที่คนในชุมชนหันมาทำการประมงเลี้ยงชีพ วิธีการทำซั้งในอดีต เริ่มจากการนัดหมายของเจ้าของเรือและลูกเรือที่ออกเรือกับตนเป็นประจำ ประมาณ 4-5 คน เดินทางจากหมู่บ้านเพื่อไปหาหินและถาวรย์บริเวณภูเขาเพื่อมาทำซั้ง ซึ่งโดยปกติจะกระทำในวันศุกร์ ซึ่งเป็นวันหยุดในศาสนาอิสลามที่ผู้ชายไม่ต้องออกเรือ เมื่อได้หินและถาวรย์ในปริมาณที่พอทำซั้งแล้ว เจ้าของเรือและลูกเรือก็จะเดินทางเข้าไปเก็บใบไม้ กิ่งไม้จากป่าพรุ และเก็บใบมะพร้าวจากหมู่บ้านเพื่อนำมาทำซั้ง การทำซั้งเริ่มด้วยการใช้ถาวรย์มัดหินเอาไว้ แล้วใช้ถาวรย์มัดกิ่งไม้ใบไม้เข้ากับหิน จากนั้นจึงใช้ถาวรย์มัดกับใบมะพร้าวและไม้ไผ่ในส่วนบนสุด

เมื่อเสร็จจากการทำซั้งแล้ว เจ้าของเรือและลูกเรือทุกคนก็จะนำซั้งไปวางในทะเล ซึ่งปกติจะวางห่างจากฝั่งประมาณ 4 - 5 กิโลเมตร ในอดีตการทำซั้งต้นหนึ่งจะใช้เวลาประมาณครึ่งวัน การวางซั้งในทะเลนี้ ชาว

ประมงจะมีวิธีการจัดจำตำแหน่งซึ่งของตน โดยในเวลากลางวันจะดูลักษณะการช้อนทับกันของภูเขา ส่วนในเวลากลางคืนจะดูตำแหน่งของดวงดาว การจะทำเช่นนี้ได้ก็ด้วยการสังเกตและฝึกฝน

หลังวางซึ่งประมาณ 2 – 3 วันใบไม้ก็จะเริ่มย่อย เน่าเปื่อย และสัตว์น้ำก็เริ่มที่จะเข้ามาอาศัยและกินอาหาร คือ แพลงตอน และจุลินทรีย์ โดยปกติสัตว์น้ำที่เข้ามาอาศัยในซึ่งมักจะได้แก่ ปลาหลังเขียว ปลาสลิดทะเล ปลาช่อนทะเล ปลาหมึก ปลาทุ ปลาสาก ปลาลำลี ปลาจาละเม็ด กุ้ง ปลาเก๋า ปลาข้างเหลือง และปลาแป้น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี การทำซึ่งในปัจจุบันไม่อาจจะใช้อุปกรณ์ดังที่เคยทำมาในอดีต การทำซึ่งในปัจจุบันชาวประมงจึงนิยมใช้กระสอบบรรจุทรายแทนก้อนหิน ใช้เชือกในล่อนแทนถาวรลย์ การกระทำก็ไม่จำเป็นต้องทำในลักษณะรวมกลุ่ม หากแต่สามารถแบกกระสอบทราย ใบไม้ กิ่งไม้ ลงไปวางซึ่งได้โดยลำพัง

ซึ่งเป็นแหล่งหลบร้อนและเป็นแหล่งอาหารของปลา และเป็นจุดหาปลาของชาวประมง และเป็นแหล่งปลาชุม ด้วยแรงงานและความขุกขุมของปลาซึ่งก่อให้เกิดระบบกรรมสิทธิ์ในจุดหาปลาขึ้น โดยปกติแล้วกรรมสิทธิ์ในการหาปลาในบริเวณและ/หรือรอบ ๆ ซึ่งจะเป็นกรรมสิทธิ์ของคนวางซึ่ง อย่างไรก็ตาม กรรมสิทธิ์นี้มิใช่กรรมสิทธิ์สิทธิขาด เพราะโดยธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมายาวนานจากอดีตจนถึงปัจจุบันก็คือ การหาปลาในบริเวณซึ่งนั้น คนอื่นในหมู่บ้านเดียวกันสามารถหาได้ แต่มีเงื่อนไขว่าต้องไม่เป็นวันเดียวกันกับที่เจ้าของซึ่งจะไปหาปลาในบริเวณซึ่ง พุดอีกทีก็คือ หาได้ในวันที่เจ้าของซึ่งไม่ออกทะเล การหาปลาในบริเวณซึ่งของคนอื่นนี้ อาจทำได้โดยผู้ต้องการหาไปของจากเจ้าของซึ่งโดยตรง หรือไม่ก็สอบถามจากคนออกเรือคนอื่น ๆ ว่า วันนี้เจ้าของซึ่งออกทะเลหรือไม่ หากไม่หรือไม่มีใครเห็นเจ้าของซึ่งออกทะเล ผู้ต้องการหานั้นก็อาจฝากคำขอไปกับคนที่ออกทะเลคนอื่น ๆ ได้ (ซึ่งคนที่ฝากจะบอกหรือไม่บอกก็ได้) การขอในลักษณะนี้ถือได้ว่าเป็นการขออนุญาตโดยผ่านระบบชุมชน โดยไม่มีเจตนาลักขโมย กรณีนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการแบ่งปันหรือระบบสวัสดิการอีกแบบหนึ่งที่คนในชุมชนให้แก่กันและกัน

การอนุรักษ์ทะเลหรือพื้นฟูทะเลเป็นกิจกรรมที่ชาวประมงให้ความสำคัญมากที่สุด และความอุดมสมบูรณ์ของทะเลเป็นสิ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านบ้านทอนต้องการอย่างยิ่งยวด โดยในความเห็นของพวกเขาแล้ว หากทะเลมีความอุดมสมบูรณ์ พวกเขาก็ไม่ต้องการสวัสดิการใด ๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน เพราะหากทะเลสมบูรณ์ ทะเลจะให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่พวกเขา กล่าวอีกนัยก็คือว่า หากรัฐหรือเอกชนจะให้สวัสดิการการแก่พวกเขาแล้วละก็ ไม่ต้องเอา 30 บาทรักษาทุกโรคมาให้ ไม่ต้องเอาบัตรสงเคราะห์ประเภทต่าง ๆ มาให้ และไม่ต้องเอาเงินมาให้ สวัสดิการหนึ่งเดียวที่พวกเขาต้องการคือ “ทำให้ทะเลของพวกเขา มีความอุดมสมบูรณ์”

กล่าวโดยสรุปแล้ว ระบบสวัสดิการที่จัดโดยคนในชุมชนในปัจจุบันยังไม่ครอบคลุมและเพียงพอ แต่ก็ เป็นระบบที่จะมีศักยภาพในการแก้ปัญหาของชาวประมงในอนาคต

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บ้านทอน เป็นชุมชนประมงเก่าแก่ อายุประมาณ 200 กว่าปี ในอดีตชาวประมงดำรงชีพอยู่ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเล การทำประมงอาศัยวัสดุอุปกรณ์ที่ทำได้ในท้องถิ่น และมุ่งผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากการทำประมงคนในชุมชนยังประกอบอาชีพด้านการเกษตรและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจากป่าเขาและป่าพรุ การดำรงชีพในลักษณะดังกล่าว ทำให้คนในชุมชนไม่ประสบกับปัญหาความยากจนหรือปัญหาต่าง ๆ ที่สืบเนื่องกันมาอย่างเช่นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ในรอบ 10 - 20 ปีที่ผ่านมาชุมชนประสบกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ที่ส่งผลให้คนในชุมชนต้องผูกติดการดำรงชีพกับภายนอกมากขึ้น ทรัพยากรที่เป็นเสมือนหม้อข้าวของชาวบ้านถูกแย่งชิงจากคนนอกชุมชน ที่มาในรูปของการทำประมงสมัยใหม่ ท้ายสุดชาวประมงพื้นบ้านก็ประสบปัญหาวิกฤตการณ์ความยากจน ความยากจนนี้ อาจจำแนกสาเหตุหลักได้ 3 ประการคือ 1) การลดลงของปลาในทะเล สะท้อนชัดจากคำกล่าวของชาวประมงในชุมชนที่ว่า ในอดีตชาวประมงสามารถส่งลูกเรียนจนได้เป็นนายอำเภอ แต่ในปัจจุบัน การหาค่าเลี้ยงชีพไปวัน ๆ ก็หาลำบาก 2) ฐานทรัพยากรที่พึ่งพิงได้แคบลง โดยในอดีตนั้น ชุมชนบ้านทอนมิได้พึ่งพาทะเลอย่างเดียวเพื่อการยังชีพ หากแต่คนในชุมชนประกอบอาชีพทำนาควบคู่ไปกับการทำประมง นอกจากอาชีพที่มี 2 ฐานแล้วในอดีตยังมีธรรมชาติให้พึ่งพาได้มากกว่าในปัจจุบัน และ 3) การเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่ายและความต้องการ เพราะในปัจจุบัน ชุมชนบ้านทอนเป็นชุมชนที่อยู่ในเงื่อนไขของสังคมสมัยใหม่ ความเป็นสังคมสมัยใหม่ได้สร้างค่าใช้จ่ายและความต้องการใหม่ ๆ ให้กับชาวประมง เช่น ค่าไฟฟ้า โทรศัพท์ พัดลม และรถจักรยานยนต์ เป็นต้น ค่าใช้จ่ายและความต้องการสิ่งใหม่ ๆ ที่เพิ่มขึ้น เมื่อไปผนวกกับภาวะการลดลงของปลาในทะเลได้ส่งผลให้สภาวะความเป็นอยู่ของชาวประมงมีความอึดอัดขัดสนมากกว่าที่เป็นมาในอดีต

อย่างไรก็ดี ความยากจนของชุมชนได้รับความสนใจทั้งจากภาครัฐและเอกชน กล่าวคือ ภาครัฐได้เข้ามาดำเนินกิจกรรมต่างเพื่อการบริการโครงสร้างพื้นฐานให้กับคนในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหความยากจน และจัดระบบสวัสดิการให้กับคนในชุมชน กิจกรรมที่ดำเนินการโดยรัฐมี อาทิ การจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างรายได้และแก้ไขปัญหของชุมชน เช่น การจัดตั้งกลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มเรือกอและจำลอง กลุ่มผลิตภัณฑักระจุย การสงเคราะห์ผู้พิการ การสงเคราะห์เบี้ยเลี้ยงคนสูงอายุ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การดำเนินการโดยรัฐส่วนใหญ่จะออกมาในรูปการสงเคราะห์และขาดการสนับสนุนกิจกรรมต่อเนื่องและหมุนเวียนเพื่อแก้ไขปัญหาภายในชุมชน กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่จึงออกมาในรูปของกิจกรรมชั่วคราว มากกว่าที่จะแก้ไขปัญหหรือให้สวัสดิการชุมชนในระยะยาว

องค์กรภาคเอกชนที่เข้ามามีบทบาทในชุมชนมี 2 องค์กร คือ องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรสาธารณกุศล องค์กรสาธารณกุศลที่ดำเนินการในชุมชน คือ เยอะมาลหรือเงินอาหรับ เยอะมาลสนับสนุนชุมชนในรูปของการให้การสงเคราะห์มากกว่าการมุ่งเน้นการพัฒนาชุมชน กิจกรรมที่ได้แก่การสนับสนุนการก่อตั้งกลุ่มชาวกัดและการสงเคราะห์เด็กกำพร้า แต่การดำเนินการของเยอะมาล ค่อนข้างจะมีปัญหาเพราะขาดการติดตามอย่างต่อเนื่องและใกล้ชิด องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมในชุมชนมี 1 องค์กร คือ

โครงการเสริมการพัฒนาอาชีพของชาวประมง ซึ่งเริ่มเข้ามาทำงานในชุมชนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา การทำงานขององค์กรมีจุดเด่นตรงที่ มีการติดตามและร่วมคิดค้นดำเนินกิจกรรมกับองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง และดำเนินกิจกรรมเคียงคู่กันไปกับการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มประมงพื้นบ้าน

นอกจากรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนแล้ว ในภาวะวิกฤติความยากจนนี้คนในชุมชนก็ได้พยายาม ดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างสวัสดิการให้กับคนในชุมชน กิจกรรมหลัก ๆ ได้แก่การคงอยู่และสืบเนื่องของระบบชากัต การจัดการศึกษาโดยคนในชุมชน การก่อตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ การก่อตั้งกองทุนหมุนเวียนเครื่องมือประมง การดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเล การก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การทำธุรกิจแฟปลาชุมชน การก่อตั้งกลุ่มแปรรูปผลผลิตจากทะเล เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าว ในปัจจุบันยังไม่ครอบคลุมปัญหาของชุมชนในทุก ๆ ด้าน แต่กิจกรรมดังกล่าวอิงอยู่กับกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน จึงทำให้กลุ่มคนในชุมชน สามารถคิดและแก้ไขปัญหาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง มีวิสัยทัศน์ในการสร้าง พัฒนากองทุนหมุนเวียนภายในชุมชน

จากการศึกษาข้างต้น ทำให้ได้ข้อสรุปที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรกระบบสวัสดิการของชุมชน ตามความเข้าใจของคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มประมงพื้นบ้านนั้น มิใช่เงินหรือการสงเคราะห์แต่อย่างใด สิ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านพูดถึง คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทะเล เพราะหากทะเลมีความอุดมสมบูรณ์แล้ว ทะเลก็จะเป็นสวัสดิการหรือแปรรูปเป็นสวัสดิการทุกอย่างให้กับชาวประมง ดังนั้น สิ่งที่ชาวประมงต้องการคือ การเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน (ระหว่างรัฐกับชุมชน) ในการจัดการหรือฟื้นฟูทะเลให้มีความอุดมสมบูรณ์

ข้อสรุปสำคัญประการที่ 2 ก็คือ การจัดระบบสวัสดิการให้ชุมชนนั้น การจัดในรูปแบบของการสงเคราะห์ อาจจะไม่มีประโยชน์ต่อคนในชุมชนเท่าที่ควร มองจากมุมมองของชาวประมงพื้นบ้าน การสงเคราะห์เป็นเหมือนการผลาญเงินลงทะเล คือ ให้แล้วหมดไป สิ่งสำคัญ ที่ชาวประมงพื้นบ้านเสนอก็คือ การพัฒนาหรือการดำเนินสวัสดิการใด ๆ ต้อง 1) ดำเนินการการเตรียมความพร้อมของชุมชนก่อนการทำการกิจกรรม 2) เงิน/อุปกรณ์ ที่ให้ควรหรือต้องเป็นเงิน/อุปกรณ์ที่ให้ในรูปแบบของทุนหมุนเวียน 3) ต้องให้คนในชุมชนเป็นคนบริหารจัดการทุน หรือกิจกรรมด้วยตนเอง 4) กิจกรรมที่ดำเนินการต้องอิงอยู่กับกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน และ 5) การดำเนินกิจกรรมใด ๆ ต้องมีการติดตาม สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

- ชัยชู สาธุ 2544, ชุมชนและทรัพยากรกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาชุมชนบ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอมือ จังหวัดนราธิวาส คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (เอกสารอัดสำเนา)
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ 2544, "โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Nets) ความหมาย แนวคิด ทฤษฎี บทบาทและความสำคัญต่อสังคม" ใน สันติสุข โสภณสิริ (บก.) *วิถีสังคมไทย: เศรษฐกิจ-เศรษฐกิจศาสตร์ทางเลือก* กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์ หน้า 198-253
- สุนันทา นิลเพชร 2544, *อวนลาก ภาพสะท้อนวิกฤตทะเลไทย: แก้ไขโดยชุมชน* สงขลา: โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้
- Johnson, Craig 2000 "Common Property, Political Economy and Local Resource Management: Reflection on Right-Based Fishing in Southern Thailand," *Southeast Asia Research*. 8(1): 951-974.
- Johnson, Craig 2001 "Community Formation and Fisheries Conservation in Southern Thailand," *Development and Change*. 32(5): 951-974.